

Izvještaj o radu u 2019. godini

Tijekom 2019. godine, u organizaciji Drugog mora i u suradnji s lokalnim, nacionalnim i međunarodnim umjetnicima, organizacijama i drugim partnerima, održana su tri festivala uz brojne popratne programe: umjetničko-glazbeni Projekt X: festival (glazbeni i izložbeni program), interdisciplinarni festival Moje, tvoje, naše (izložbeni i diskurzivni program) i festival izvedbenih umjetnosti ZOOM (performansi, predstave, izložba, koncert); pet izložbi u okviru programa Galerija DM i jedna skupna izložba u okviru programa Što umjetnost zna?; te radionice, okrugli stol i predavanje u sklopu programa Refleks.

Kao nositelj projekta Žiroskop – Civilno-javno partnerstvo u upravljanju prostorima kulture u Rijeci, koji se provodi u sklopu Operativnog programa *Učinkoviti ljudski potencijali 2014. – 2020.*, u okviru poziva Kultura u centru koji je financiran iz Europskog socijalnog fonda, Drugo more je upravljalo i nadgledalo aktivnosti vezane uz osmišljavanje i razvoj modela civilno-javnog partnerstva u upravljanju prostorima Filodrammatice, Palacha i Hrvatskog kulturnog doma na Sušaku; u okviru tog projekta, organiziran je trodnevni Sajam 3N - Napusti normalne naprave, s popratnim aktivnostima. Program Projekt X financiran je u okviru poziva Umjetnost i kultura za mlade, također u sklopu Operativnog programa *Učinkoviti ljudski potencijali 2014. – 2020.* U okviru međunarodnog projekta *Freiraum* koji provode 38 europska Goethe-Instituta zajedno s lokalnim partnerima, u luksemburškom centru za arhitekturu LUCA (Luxembourg Center for Architecture) predstavili smo izložbu *Studija slučaja Crvene i Plave*.

U sklopu projekta Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture, Drugo more je kao voditelj programskog pravca Dopolavoro tijekom 2019. godine koordiniralo rad na međunarodnim umjetničkim produkcijama koje se bave temom rada, a u sklopu tog programa održane su tri višednevna radionička događaja, tri čitalačka susreta i predstavljanje kolektivnog silabusa na temu „piratske skrbi“, i trodnevni međunarodni seminar Terra Effluviens na temu antropocena. U okviru međunarodnog projekta Art & Humanities Entrepreneurship Hubs (AHEH), koji sufinancira Europska Unija kroz program Erasmus+ i koji povezuje znanja iz ovih struka s potrebama u području kulturnih industrija, nastavljena je suradnja na izradi pilot programa edukacije za društvene i humanističke studije. Od rujna 2018. godine, Drugo more sudjeluje kao partnerska organizacija u europskom projektu Create to Connect -> Create to Impact (CtC -> Ctl) koji je sufinanciran od programa Creative Europe; program djeluje u području izvedbenih umjetnosti u svrhu stvaranja snažnih i dugotrajnih veza među umjetnicima, kulturnim radnicima, istraživačima i publikom. Programe smo provodili i u okviru europskog projekta State Machines, također u okviru programa Creative Europe, koji provode organizacije Aksioma (SI), Drugo more (HR), Furtherfield (UK), Institute of Networked Cultures (NL) i NeMe (CY).

Programe smo redovito najavljivali putem naše [internetske stranice](#), newslettera i društvenih mreža ([Facebook](#), [Twitter](#), [Instagram](#)), te putem medija. Snimljene video i audio materijale pohranjivali smo na našem [Vimeo](#) i [Mixcloud](#) profilu, koji nam služe kao online arhiva. Fotografije s događanja redovito objavljujemo na našoj Facebook stranici i pohranjujemo na [Flickr](#) profil, odakle galeriju fotografija povezujemo s pripadajućim objavama na našoj internetskoj stranici.

U nastavku slijedi pregled i kratak opis provedenih programa.

1. GALERIJA DM

U sklopu programa Galerija DM, u 2019. smo godini u galerijskom prostoru i velikoj dvorani Filodrammatice (Korzo 28, Rijeka) organizirali pet izložbi, na kojima smo predstavili radove lokalnih i međunarodnih umjetnika i umjetničkih skupina. Riječ je o izložbama:

1. Toni Meštrović – Plan evakuacije
2. Skupina autora – Games and Politics
3. The Critical Engineering Working Group – Kritički inženjering
4. César Escudero Andaluz i Martín Nadal – Kritički okidači
5. DEPT. (Describing the Present Tense) – Iz njih

Prostor galerije, koji je središte našeg izložbenog programa, aktivno se koristi i za potrebe drugih događanja. U galeriju smo tako kroz ovu godinu smjestili grupnu izložbu *Tko što radi?* kustosa Silvia Lorusa (izlagači: Anxious to Make, Deconstructeam, Constant Dullaart, Maria Eichhorn, Sam Kidel, Alina Lupu, François Girard Meunier, Elisa Giardina Papa, Ottonie Von Roeder, Sebastian Schmiegl i Jeff Thompson) u okviru programa *Moje, tvoje, naše*, grupnu izložbu *Ako u kamionu lete ptice, je li kamion lakši?* kustosa Klaudija Štefančića (izlagači: Aram Bartholl, Branka Cvjetičanin, Željko Kipke, Antun Maračić, Nika Radić i Erica Scourti) i umjetničku instalaciju *Pod tepihom* bečkog umjetničkog kolektiva God's Entertainment, u okviru programa Zoom Festival 2019. U galeriji je također održan razgovor *Igra politike ili politika u igrama* u okviru programa Refleks i u sklopu izložbe *Games and Politics*, gosti kojeg su bili Lovro Nola, Damir Đurović, Andrej Kovačević i Zeno Žokalj. Osim događaja u našoj organizaciji, u galeriji su se tijekom 2019. godine održavale probe i programi kazališne radionice „Malik“, udruge Prostor plus, Art Teatra Boom, aktivnosti dvotjednog izvedbeno-radioničarskog programa *Contemporary Performance Practices* pod vodstvom Jana Fabrea, izložbe i umjetničke instalacije u organizaciji Prirodoslovne i grafičke škole Rijeka, Andree Crnković i Gianfranca Mirizzija, Narodnog učilišta, Fotokluba Rijeka, Muzeja moderne i suvremene umjetnosti, te radionice i projekcije filmove udruge Filmaktiv.

Posjećenost programa Galerija DM

Ove smo godine primijetili rast broja publike na otvorenjima naših izložbi, koji se u prosjeku kretao od 70 do 100 posjetitelja. Najveće je zanimanje potaklo istovremeno otvorenje izložbe *Games and Politics* i instalacije *Plan evakuacije*, koje su također bile iznimno dobro posjećene do samog kraja. Popularnosti i vidljivosti izložbe *Games and Politics* doprinijela je suradnja s Udrugom proizvođača videoigara Primorsko-goranske županije i Goethe-Institutom, kao i činjenica da je izložba bila predstavljena u muzejima i galerijama diljem svijeta, pri čemu je prije Rijeke bila izložena u zagrebačkom Muzeju suvremene umjetnosti. Sama tema i interaktivnost izložbe koja se bavila društvenom dimenzijom videoigara bila je pogotovo privlačna mlađoj publici, s kojom smo imali uspješnu suradnju budući da smo u isto vrijeme provodili uspješan projekt *Projekt X*, sufinanciran od strane Europske unije u okviru Europskog socijalnog fonda i namijenjen srednjoškolskoj i studentskoj populaciji. Instalacija Tonija Meštrovića *Plan evakuacije* također je potakla veliki interes i pozitivne komentare publike, te je među posjetiteljima bio velik broj onih koji su emotivno vezani za plovidbu Jadrolinijinim brodom Tijat. Za velik odaziv publike možemo zahvaliti i činjenici da se radilo o instalaciji lokalnog umjetnika. Za obje smo izložbe primijetili ciljani dolazak posjetitelja koji su došli izvan Rijeke i Primorsko-goranske županije. S druge strane, usprkos činjenici da se radilo o izložbi svjetski priznatih suvremenih umjetnika, među kojima je i veliki Julian Oliver, na otvorenju izložbe *Kritički inženjering* zabilježili smo najmanji broj posjetitelja, kojih je bilo pedesetak. Iako razlog tome možemo tražiti u samoj temi izložbe koja se bavi uskom temom mrežnih tehnologija, sigurni smo da bi odaziv publike bio mnogostruko veći da su na

njenom otvorenju bili prisutni sami umjetnici – kao što je bio slučaj s izložbom *Kritički okidači* španjolskih umjetnika Cesara Escudera Andaluzca i Martina Nadala, koja se također bavila sličnom tematikom.

Nakon otvorenja, izložbe bi u dva tjedna trajanja u prosjeku posjećivalo oko sto pedeset posjetitelja. Izložbe su za vrijeme redovnog radnog vremena galerije bile otvorene od ponedjeljka do petka od 17 do 20 sati, pri čemu su se svi zainteresirani mogli javiti i dogovoriti posjet u nekom drugom terminu. Iako među posjetiteljima možemo primijetiti da se uglavnom radilo o publici čije je obrazovanje i zanimanje vezano za područje umjetnosti i kulture (umjetnici, kustosi, studenti, itd.), izložbe su pobudile interes građana koje zanimaju problematika i različite teme iz domene tehnologije i aktivizma. S druge strane, izložba *Iz njih* je bila zanimljiva posjetiteljima s obzirom na to da se bavila temom Rijeke i riječkih gradskih ulica, kao i zbog toga što su u njezinoj izradi sudjelovali polaznici istoimene radionice, koji su u galeriju privukli svoje prijatelje i poznanike (budući da se otvorenje spomenute izložbe poklopilo s konferencijom *Terra Effluviens* koja se u Filodrammatici održavala u okviru projekta Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture, izložbu je posjetilo i dvadesetak istraživača i stručnjaka iz cijelog svijeta).

Kroz izložbe smo u nekoliko navrata organizirali vodstva, u suradnji s osnovnim i srednjim školama te fakultetima. Izložbe su na taj način posjetili učenici osnovne škole Vidikovac iz Pule, riječke Prirodoslovne i grafičke škole i Gimnazije Andrije Mohorovičića, te studenti Akademije primijenjenih umjetnosti i Odsjeka za kulturalne studije Filozofskog fakulteta.

Brojni drugi sadržaji koji su se održavali u drugim prostorima zgrade Filodrammatice, u našoj ili tuđoj organizaciji, također su na izložbe privukli velik broj slučajnih posjetitelja. Prilikom održavanja takvih programa trudili smo se prilagoditi radno vrijeme galerije, odnosno omogućiti posjetiteljima razgledavanje postava i u trenucima kada galerija inače ne bi trebala biti otvorena.

Kratak opis programa

Skupina autora, *Games and Politics* 17. siječnja – 1. veljače 2019.

Nastala u suradnji Goethe-Instituta i Centra za umjetnost i medije iz Karlsruhea (ZKM), izložba *Games and Politics (Igre i politika)* u Rijeku je stigla u sklopu višegodišnje svjetske turneje, nakon što je netom prije bila predstavljena u Skopju, Sofiji i, tijekom prosinca 2018., u zagrebačkom Muzeju suvremene umjetnosti.

Videoigre su danas nedvojbeno vrlo važan i utjecajan medij, koji se temelji na poveznicama, značenjima i ideologijama iz stvarnog svijeta. Stoga je njihov politički i društveni značaj golem – bilo da se radi o pozitivnim i edukativnim značajkama igara, ili pak u svrhu propagande postojećeg sustava. Izložba je prikazala politički i društveno angažirane videoigre kao puno više od isključivo medija za zabavu, čime se one čvrsto ograđuju od konvencionalnog tržišta. Temeljeći se na računalnim igrama koje su nastale u proteklih petnaest godina s očitom namjerom da budu kritičke, izložba propituje mogućnosti i granice žanra u svrhu pronalaženja alternativnih pozicija unutar industrije zabave. S jedne strane, ta se pozicija može oblikovati u simulaciji nepredvidivosti donošenja političkih odluka, ili u eksplicitno kritičkom ilustriranju društvenih stanja i nepravdi, što je zajedničko svim predstavljenim igrama.

Posjetitelji izložbe su mogli isprobati šesnaest videoigara koje propituju različite aspekte suvremenog društva: politička odlučivanja (*Democracy 3*), rodna problematika (*Perfect Woman*), državni nadzor (*TouchTone* i *Orwell*), rat dronovima (*Killbox*), odnos prema izbjeglicama (*Escape from Woomera*), otpor prema totalitarnim sustavima (*Yellow Umbrella*), moć medija (*The Westport Independent*), prošla ili aktualna politička događanja (*The Cat and the Coup*), posljedice ratnih događanja (*This War of Mine*), itd.

Toni Meštrović, Plan evakuacije **17. – 20. siječnja 2019.**

Zvučna instalacija *Plan evakuacije* hrvatskog audio-video umjetnika Tonija Meštrovića je ambisonična 3D kompozicija u prostoru koja je nastala na temelju zvučne dokumentacije Jadrolinijinog broda Tijat, izgrađenog 1955. godine, koji plovi na relaciji Šibenik – Zlarin – Prvić – Vodice.

Koristeći različite mikrofone, Toni Meštrović slušatelja uranja u višedimenzionalni fizički vrtlog zvučnog doživljaja broda Tijat dok plovi svojom dalmatinskom rutom. Postavljeni na brojnim mjestima u brodu, na brodu i oko broda, vanjski mikrofoni snimaju atmosferu na palubi i strojarnici, kontakti mikrofoni bilježe vibracije zvučnih valova što prolaze kroz metalne stijenke i podove dok hidrofoni, uronjeni u vodu, snimaju brodska isplavlivanja i uplovlavanja, uz sudaranje planktona sa senzorima snimateljskog instrumenta.

Posjetitelj je istodobno na raznim mjestima u trupu broda i njegovim površinama te površinama koje brod dodiruje pri plovidbi: ispod i iznad vode, u motoru, u metalu, u vodi, u valu. Uronjenost u zvukove broda, brodogradilišta, čekaonica, kamenih kuća, otoka i soli stvara iskustvo rada koje je u isto vrijeme i burno i smireno. Plan evakuacije je svojevrsno evakuiranje zvukova broda Tijata, među posljednjima takve vrste na Jadranu, koji uskoro odlazi na svoju zadnju plovidbu.

Toni Meštrović je umjetnik koji radi uglavnom u mediju video i zvučnih instalacija. Rođen je 1973. godine u Splitu, diplomirao je 1999. godine na Grafičkom odsjeku Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu. Zbog interesa za elektronske audiovizualne medije 1997. studira Video/Digital Imaging na International Sommerakademie für Bildende Kunst u Salzburgu. 2004. završio je dvogodišnji postdiplomski studij za Medienkunst na Kunsthochschule für Medien Köln. Profesor je na Umjetničkoj akademiji u Splitu, Odsjek za film i video. Do sada je održao niz samostalnih i sudjelovao u skupnim izložbama. Dobitnik je dvije nagrade T-HT 2015. godine.

The Critical Engineering Working Group, Kritički inženjering **7. – 22. ožujka 2019.**

Izložba *Kritički inženjering* predstavila je tri rada svjetski priznatih suvremenih umjetnika Juliana Olivera, Danje Vasilieva, Bengta Sjöléna i Gordana Savičića, okupljenih u skupinu The Critical Engineering Working Group.

Riječ je o radovima *Vending Private Network* koji u karakterističnoj formi aparata za konzervativne korisnicima nudi zaštitu na internetu putem VPN tehnologije, *Packetbridge* koji nastoji zbuniti uređaje ovisne o infrastrukturi bežične internetske mreže, i *Unintended Emissions* koji prikazuje radijske signale koje nenamjerno i nevidljivo emitiraju naši prijenosni bežični uređaji.

Kao što je između ostalog istaknuto u „Manifestu Kritičkog inženjeringa“, Inženjer Kritičnosti smatra svojim izazovom, ali i prijetnjom, svaku tehnologiju o kojoj ovisimo. Što je veća ovisnost o tehnologiji, veća je i potreba za istraživanjem i razotkrivanjem načina na koji ona funkcionira.

Posjetitelji izložbe su se kroz izložene umjetničke radove na zanimljive načine mogli upoznati s često nejasnom pozadinom računalnih i mrežnih tehnologija koje svakodnevno koristimo, ili bismo trebali koristiti.

Primjerice, na pojam „VPN“ – skraćenica od Virtual Private Network, ili „virtualna privatna mreža“ – naišli su svi koji su barem jednom s internetskih stranica poput Pirate Baya „skidali“ neki film ili seriju, i pritom bili upozoreni da upravo VPN-om prikrivaju „identitet“ svojeg računala kako bi time izbjegli velike novčane kazne i ostale oblike kaznenog progona radi ilegalnog preuzimanja sadržaja. Rad Juliana Olivera i Danje Vasilieva stoga koristi oblik aparata za kondome, nalik onima koji se često mogu vidjeti u javnim toaletima, noćnim klubovima i kafićima, nudeći za cijenu od 1 eura funkcionalnu VPN datoteku i posebne upute za njeno korištenje, koje se mogu preuzeti umetanjem USB-a u za to predviđeni ulaz na uređaju. Stoga se posjetiteljima za potpuni doživljaj rada preporučuje da sa sobom ponesu vlastiti USB i kovanicu od 1 eura, i na taj si način brzo i jednostavno osiguraju zaštitu na internetu.

S druge strane, rad *Packetbridge* prikazuje kako uređaji i sustavi pozicioniranja temeljeni na bežičnoj lokalnoj mreži ili WLAN-u mogu biti ranjivi na napade koji se temelje na lažiranju lokacije. Slično tome, *Unintended Emissions* prepoznaje i prikazuje uključene WiFi uređaje u okruženju, zajedno s podacima o vrsti korištenog uređaja i drugim metapodacima specifičnima za svakog korisnika koji se potom mogu koristiti za određivanje njegovog identiteta, te obrazaca kretanja i ponašanja; korištenjem metoda i tehnologija za koje se zna da ih upošljavaju vlade u svrhu nadzora, ovaj rad u posjetiteljima nastoji izazvati osjećaje "zdrave paranoje" i „korisnog nepovjerenja“ prema digitalnim uređajima iz naše neposredne okoline.

Izložba je u Rijeku stigla u okviru velikog međunarodnog projekta State Machines, koji provode organizacije Aksioma (Slovenija), Drugo more (Hrvatska), Furtherfield (UK), Institute of Networked Cultures (Nizozemska) i NeMe (Cipar), istražujući društvene odnose koji nastaju pod utjecajem novih tehnologija i njihovog djelovanja na poimanje identiteta, državljanstva, digitalnog rada i financija.

César Escudero Andaluz i Martín Nadal, Kritički okidači **19. rujna – 4. listopada 2019.**

Na izložbi *Kritički okidači*, španjolski umjetnici César Escudero Andaluz i Martín Nadal predstavili su desetak svojih radova iz područja spekulativne i kritičke umjetnosti i dizajna, u kojima se bave problematikom odnosa i interakcije između čovjeka i stroja, istražujući sučelja i skrivene algoritme koji nam omogućuju komunikaciju s računalima.

U informatici i računalstvu, korisničkim se sučeljem najčešće smatra dio računalnoga programa koji obavlja razmjenu podataka s korisnikom. Današnji programi najčešće imaju grafičko sučelje u kojem korisnik uz pomoć miša i tipkovnice upravlja ikonama, prozorima, okvirima za unos teksta i drugim grafičkim elementima prikazanim na zaslonu računala.

Umjetnici kroz deset izloženih radova dovitljivo propituju kako sučelja utječu na naše razumijevanje svijeta, te koje su njihove kulturne, političke, društvene i ekološke posljedice.

Primjerice, njihov zajednički rad *Bittercoin – The worst miner ever* predstavlja „najgori uređaj za rudarenje digitalne valute“, koji na slikovit način govori o naporu, vremenu i količini resursa potrebnih tehnološkim napravama u obavljanju nekog posla. Umjetnici su uspjeli hakirati stari računar u uređaj koji se može spojiti na internet, obavljati potrebne radnje u lancu blokova (*blockchainu*) i zauzvrat proizvoditi digitalnu valutu bitcoin. Pritom se sve operacije računanja printaju na papir koji nakon nekog vremena prekrije prostor oko stroja, dok vrijeme potrebno za proizvodnju digitalnog novca graniči s vječnošću.

Rad Martína Nadala *Death of Things (DoT)* čine figurice pape i britanske kraljice koje se pokreću ovisno o tome jesu li ti ljudi i dalje živi. Svaka figurica u sebi sadrži mikroprocesor koji na Wikipediji može detektirati ako je određena osoba umrla i time trajno zaustaviti kretanje pripadajuće figurice, čime se ostvaruje poveznica između „života“ objekta i života osobe.

Među izloženim je radova bila i serija poznatih fotografija koje su izmijenjene i uređene svima poznatom „metodom“ raspoređivanja kompjuterskih ikona na zaslonu računala, te maleni roboti koji nasumično klikću po ekranima tableta i time poput pravih „botova“ u sustav unose nemir i kaos.

César Escudero Andaluz je umjetnik i istraživač koji se bavi interakcijom između čovjeka i stroja, kritikom sučelja, digitalnom kulturom i njenim društvenim i političkim utjecajima i posljedicama. Njegov rad obuhvaća izradu slika, kiparstvo, videoigre, instalacije, umreženu kulturu, Internet Stvari, robotiku, arheologiju medija, itd. Od 2011. godine je istraživač na Kunstuniversität Linz u Interface Culture LAB. Djela je izlagao na međunarodnim događajima, muzejima, galerijama i konferencijama povezanim s elektroničkom umjetnošću, uključujući Ars Electronica Center (AT), ZKM (DE), ISMAR2015 (JP), WRO2015 (PL), Transnumeriques (FR), Hangar.org (ES), KIKK (BE), Rome Media Art Festival (IT) i ADAF (GR).

Martín Nadal je umjetnik i developer koji studira Interface Cultures na Kunstuniversität Linz. Proteklih je nekoliko godina bio suradnik na raznim projektima na temu kripto valuta, blockchaina, Interneta Stvari,

itd., i vodio radionice iz područja umjetnosti i tehnologije. Njegovi su radovi prikazani na Visualizar 11, Medialab Prado u Madridu, Ars Electronica festivalu i Art Meets Radical Openness Festivalu u Linzu, Settimana della Scienza u Genovi i na IAMAS – Institute of Advanced Media Arts and Sciences u japanskom gradu Ogakiju.

DEPT. (Describing the Present Tense), Iz njih 20. studenog – 6. prosinca 2019.

Izložba *Iz njih* međunarodnog istraživačkog projekta DEPT. (Describing the Present Tense) temeljila se rezultatima istoimene radionice koju smo proveli u okviru programa Refleks, čiji su polaznici imali zadatak unaprijed poslati koordinate početne i završne točke neke rute kojom u Rijeci često prolaze.

Uz pomoć algoritama za prepoznavanje slika i tehnologije Google Street Viewa, voditelji su prikupili slike ulica kojom prolazi određena ruta, i na temelju toga izradili katalog znakova koji prikazuje različite objekte i simbole koje je na tom putu moguće ugledati. Katalog je na radionici potom korišten kao polazište za raspravu o ulozi poruka, predmeta i zapisa koji nas pozivaju „da nešto učinimo“ i „da obavimo neku radnju“ u svakodnevnom kretanju riječkim gradskim ulicama.

Izložbu je na otvorenju predstavio istraživač i dizajner Donato Ricci s pariškog Instituta za političke studije Sciences Po, gdje je zaposlen pri interdisciplinarnom laboratoriju médialab koji se bavi proučavanjem društvene uloge digitalnih tehnologija. Osim njega, tim istraživačkog projekta DEPT. čine Giorgio Uboldi iz milanskog dizajnerskog studija Calibro, pariški glumac i redatelj Duncan Evennou i istraživački dizajner Benoît Verjat, koji su sudjelovali u provedbi radionica i oblikovanju izložbe.

Nakon Rijeke, u kojoj se projekt prvi puta izvodio, DEPT. će slične programe provesti u Portu, Parizu i Strasbourgu, s ciljem opisivanja trenutnih stanja okoliša u kojem živimo.

Medijska pokrivenost i povratne informacije

Za svaku izložbu iz programa Galerija DM kreiramo zasebnu objavu na našoj internetskoj stranici (www.drugo-more.hr), na hrvatskom i engleskom jeziku, u koju kasnije uvrštavamo audio-video priloge i galerije fotografija koje objavljujemo na našim Vimeo, Mixcloud i Flickr kanalima.

Programe najavljujemo na društvenim mrežama Facebook, Instagram i Twitter, putem kojih dijelimo poveznice na objave našoj internetskoj stranici.

Na platformi društvene mreže Facebook objavljujemo zasebnu stranicu Facebook događanja za svaku izložbu, koja svim korisnicima omogućuje osobno pozivanje prijatelja i poznanika koje bi događaj mogao zanimati. Taj nam alat omogućuje praćenje razine zainteresiranosti za pojedinu izložbu, kao i objavljivanje zanimljivosti i informacije vezane za umjetnike i sadržaj svake izložbe izravno onim korisnicima Facebooka koji su pokazali zanimanje za događaj. Pored klasičnih objava koje uključuju objavljivanje fotografije ili vizuala uz popratni tekst, na platformi Instagram redovito koristimo značajku *Stories* koja dopušta dinamičniji i izravniji pristup i komunikaciju s korisnicima te društvene mreže. Kako bi obavijesti dosegle što veći broj ljudi, dodatno plaćamo promociju pojedinih objava na društvenim mrežama Facebook i Instagram.

Ove smo godine također pokrenuli posebnu Facebook stranicu imena „Galerija Filodrammatica“ putem koje također dijelimo obavijesti o svim izložbama i drugim događanjima koji se odvijaju u prostoru galerije. Na taj način ostvarujemo veću vidljivost, kako naših, tako i programa drugih korisnika zgrade Filodrammatice.

U oglašavanju i promociji naših programa nastojimo održavati prepoznatljivi vizualni identitet, te nam za potrebe svake izložbe vizualne materijale i plakate izrađuje naš stalni suradnik, dizajner Oleg Šuran. Njegov dizajn koristimo u digitalnoj i fizičkoj promociji događaja.

Obavijesti o izložbama šalje našim pretplatnicima na newsletter putem elektroničke pošte, što svojim kanalima čine i umjetnici koji sudjeluju u izložbama, te organizacije kao što su Savez udruga Molekula, Rijeka 2020 i Goethe Institut Kroatien.

Najave otvorenja i održavanja izložbi, uz popratne vizualne materijale i informacije o izloženim radovima i njihovim umjetnicima, redovito šalje lokalnim, nacionalnim i pojedinim regionalnim medijima. Izložbe su redovito najavljivane na portalima i internetskim stranicama H-Alter, Vizkultura, Moja Rijeka, Kulturpunkt, Torpedo.media, Novi list, Urbancult, Seecult, Designed.rs i Culturenet, a pored navedenih, izložbe su najavljivali i portali Kvarnerski, Moj Zagreb, Radio Rijeka, Kulturistra, Croportal, 7dnevno, Teklić, Civilno društvo, Rijeka travel, GoSucker, Netokracija, Wherevent, T-portal, itd.

Najave izložbi objavljivane su na stranici Visit Rijeka (službeni portal Turističke zajednice Grada Rijeke), u tiskanom i internetskom izdanju brošure Šta DANas koju izdaje Turistički informativni centar, te u brošuri Rijeka info (prilog Novog lista).

Multimedijalni portal Grada Rijeke „Moja Rijeka“ objavio je video-priloge s izložbama *Games and Politics*, *Plan evakuacije*, *Kritički inženjering* i *Iz njih*. Osvrt na izložbu *Games and Politics* objavljen je na studentskom portalu Kišobran, Radio Rijeka objavio je audio priloge i razgovore o izložbama *Kritički inženjering* i *Iz njih*, dok je Novi list napisao osvrt na otvorenje izložbe *Kritički okidači*.

Uz Radio Rijeku, najave izložbi objavljivale su radijske postaje kao što su Radio Korzo, Radio Roža, Radio Sova, Soundset Trsat i Radio Istra. Izložbe smo detaljno najavljivali u emisiji *Žiroskop* koja se jednom tjedno emitira na Radio Korzu i snimka koje se reproducira na Radio Roži. O pojedinim smo izložbama razgovarali u programu Radija Rože.

Vijesti o izložbama i sadržajima dijeljene su putem društvenih mreža Goethe Instituta, Saveza udruga Molekula, Rijeke 2020, Studentskog kulturnog centra, Galerije SKC, raznih medija (Torpedo.media, Moja Rijeka, Teklić, Kulturpunkt, H-Alter, Vizkultura, Radio Rijeka, Culturenet itd.), te suradnika, izlagača i zainteresirane publike.

2. MOJE, TVOJE, NAŠE

Četrnaesto izdanje međunarodnog tematskog festivala Moje, tvoje, naše održalo se u Rijeci u prostoru Filodrammatice od 14. do 16. veljače 2019. godine.

Ovogodišnja se manifestacija pod nazivom „Tko što radi?“, kroz simpozij i izložbu, bavila načinima na koje se rad izvodi, delegira, izdvaja (tzv. „outsourcing“), prepušta korisnicima Interneta („crowdsourcing“), transformira, destabilizira, maskira, premješta, prikriva i razotkriva, odbija i preuzima. „Tko što radi?“ fokusirao se na sadašnjost rada, na doba u kojem je rad prisutniji no ikad.

Program manifestacije je uključivao sljedeće aktivnosti:

- izložbu «Tko što radi?» predstavljenu u galeriji Filodrammatica
- dvodnevni simpozij u velikoj dvorani Filodrammatice na kojem su izlaganja održali konceptualna umjetnica Alina Lupu, umjetnica Elisa Giardina Papa, novinar i dizajner Florian A. Schmidt, dizajner i umjetnik Sebastian Schmieg, te kustos, umjetnik i programer Jeff Thompson.

Izložbeni program

Program manifestacije započeo je 14. veljače 2019. otvorenjem izložbe «*Tko što radi?*» s početkom u 20 sati. Izložba je bila otvorena do 1. ožujka 2019. godine, a ulaz se nije naplaćivao.

Pod kustoskom palicom dizajnera i umjetnika Silvija Lorusa, na izložbi u galerijskom prostoru Filodrammatice, svoje su radove predstavili međunarodni kolektiv i umjetnici **Anxious to make**, **Deconstructteam**, **Constat Dullaart**, **Maria Eichorn**, **Sam Kidel**, **Alina Lupu**, **François Girard Meunier**, **Elisa Giardina Papa**, **Otonie Von Roeder**, **Sebastian Schmieg** i **Jeff Thompson**.

Izložba „Tko što radi?“ propitivala je što se događa kada korisnici društvenih medija postanu neuroni kolektivnog uma, kada većina praksi postane uslugom koja se može naručiti i kupiti na internetu, kada ljudi postanu softverske ekstenzije, kada internetska tržišta smanje globalnu geografiju honorarnog rada. Gdje se i kako događa proces izvlačenja vrijednosti?

„Tko što radi?“ se također osvrtao na dinamiku rada koji se odvija u području umjetnosti i dizajna: dovodi u pitanje poduzetnički pomak od umjetnosti do *umjetničkog smjera*. Koje vrste rada spadaju u umjetnost? Tko su ti ljudi koji to rade? Koje aktivnosti, popratni poslovi, formalne i neformalne ekonomije čine ili ograničavaju praksu?

Konačno, izložba je sagledavala manifestacije oblika rada koji su postali nevidljivi, strategije za povratak užitka u rad i djelovanje, načine pronalaženja ponosa i smisla u stvaranju i djelovanju.

Drugim riječima, izložba se bavila načinima na koje se rad izvodi, delegira, izdvaja (tzv. „outsourcing“), prepušta korisnicima Interneta („crowdsourcing“), transformira, destabilizira, maskira, premješta, prikriva i razotkriva, odbija i preuzima. Izložba „Tko što radi?“ fokusirala se na sadašnjost rada, na doba u kojem je rad prisutniji no ikad.

Svaki od radova predstavljenih na izložbi bavio se pitanjem rada, tako da su se umjetnički kolektiv **Anxious to Make** (Liat Berdugo i Emily Martinez) u radu fokusirali na ekonomske koncepte, poput kriptovaluta i tzv. „ekonomije dijeljenja“, te na ubrzavajuće, neoliberalne krajolike koji se s njima povezuju. U radu prikazanom na izložbi zanimala su se za povezanost tih ekonomskih konceptata s kolonijalizmom, tehnologijom, kulturom bogatstva, rasom, altruizmom, utopizmom i eksploatacijom.

Decontstructeam je španjolska tvrtka za razvoj videoigara sa sjedištem u Valenciji i na izložbi su se predstavili igrom *Behind Every Great One* koja je napravljena na Ludum Dare 42 Game Jamu, čija je tema bila "ponestajanje prostora." U računalnoj igri ste u ulozi kućanice, supruge uspješnog umjetnika kojeg podržavate i inspirirate u razvoju njegove karijere, kojoj su podređene sve vaše aspiracije. U zabavnom formatu se tako predstavlja jedan značajan segment nevidljivog rada u današnjem društvu.

Na izložbi je bio predstavljen i rad poznatog umjetnika **Constata Dullaarta**. Dullaart je pokrenuo *crowdfunding* kampanju preko Kickstartera kako bi potaknuo korisnike interneta na ulaganje u prvi proizvod svoje tvrtke: "*DullTech media player*", koji obećava jednostavnije postavljanje i prikazivanje jednokanalnog i višekanalnog video-rada. Osim što je napravio praktičan proizvod, Dullaartova dokumentacija o proizvodnom procesu kroz DullTech video i proizvod povezuje uvjete moderne tvornice s ekonomijom kreativne digitalne produkcije, naglašavajući ovisnost o ovoj vrsti rada koju dijele umjetnici (bijela kocka) i Kickstarter. Čineći to, DullTech ukazuje na uznemirujući paradoks: čini se da sposobnost promatranja i kritike ovog procesa pripada samo onima koji ga omogućuju. Constant Dullart primarno radi s internetom kao alternativnim prostorom prezentacije i (pogrešnog) predstavljanja. Njegov pristup, koji je često politički, kritičan je prema kontroli koju korporativni sustavi imaju na našu percepciju svijeta, i načinu na koji pasivno usvajamo njihov jezik.

Marie Eichorn predstavila se radom *5 weeks, 25 days, 175 hours*. Nakon posjeta galeriji Chisenhaleu u srpnju 2015. godine, tijekom kojeg je razgovarala s osobljem galerije o ulozi rada u njihovim životima, Eichorn je osmislila rad koji se sastoji od dva dijela, istražujući suvremene uvjete rada. Na njezin zahtjev, osoblje galerije je na pet tjedana, koliko je trajala izložba, zamrznulo svoju radnu obavezu. U tom razdoblju nitko od zaposlenika Chisenhalea nije radio, a galerija i ured bili su zatvoreni, čime se ideja slobodnog vremena primjenila na radno mjesto. Projekt u središte stavlja uvjerenje o važnosti propitivanja rada, postavljajući pitanja zašto se, u našem trenutnom političkom kontekstu, rad izjednačava s proizvodnjom, i može li se rad zapravo sastojati od rađanja ničega.

Sam Kidel izložio je rad *Disruptive Muzak*. Sam Kidel je kao agent službe za korisnike istraživao i preoblikovao ambijentalnu glazbu, propitujući njezine emocionalne i osjetilne učinke i njezin odnos prema kapitalističkoj proizvodnji, kao što je Muzak.

Alina Lupu u galeriji se predstavila radom koji propituje uvjete rada unutar dostavljачke službe Deliveroo. Projekt se zove *#RideWithUsPhillip* i bavi se temom honorarnih poslova, odnosno nemogućnosti obavljanja istog u uvjetima koje je konkretno izvršni direktor kompanije Deliveroo definirao za svoju kompaniju, tako da ga je umjetnica kroz svoj rad pozvala na sučeljavanje. Umjetnica se također predstavila i s radom *Oh, and there's a small fee for the job* koji govori o razapetosti umjetnika da radi ono što voli i između prekarosti te pozicije.

Umjetnica **Otonie van Roeder** predstavila se s radom *Post-Labouratory*. Radi se o umjetničinom odgovoru na sve bržu automatizaciju rada i posljedičnu kulturnu krizu. Sudionicima se nudi mogućnost odustajanja od posla razvojem robota koji radi njihov posao s inženjerskom pomoći onih koji su prevazišli rad. Za potrebe dokumentiranja ljudskih vještina, znanja, alata i iskustava, evidentira se radni proces svakog sudionika. Ova dokumentacija sadrži podatke o razvoju robota, ali se također pohranjuje u bazu podataka Post-Labouratory. Ukidanjem njihovog rada, sudionici mogu istražiti budućnost nakon rada.

Otonie von Roeder je dizajnerica koja radi na području kritičkog i društvenog dizajna, te istraživanja i obrazovanja u polju dizajna. U radu primjenjuje spekulaciju i zaigranost kako bi razumjela i preispitala postojeće kulturne, društvene i političke sustave i strukture. Kako bi dotakla širi diskurs i iskomunicirala svoje koncepte, kao medije koristi instalacije, objekte, performanse, video, grafiku i fotografiju.

Where "I Love The Sound of Your Voice" Is Not A Pick-Up Line je novela koja govori o iskustvu mladog diplomiranog umjetnika – **Francoisa Girard-Meuniera** – koji radi kao agent prodaje u pozivnom centru u predgrađu Amsterdama. Izrađeni uredski objekti prikazani na izložbi pokreću različita pitanja o radnim praksama u suvremenom društvu.

Rad priznate talijanske umjetnice **Elise Giardine Papa** *Technologies of Care* bilježi nove načine na koje se usluge i afektivni rad izdvajaju (*outsourcing*) i automatiziraju putem internetskih platformi.

Istražuje teme kao što su empatija, nesigurnost, nematerijalni rad i digitalno posredovanje društvenih odnosa putem internetskog rada i potrošnje. Video rad vizualizira nevidljivu radnu snagu internetskih skrbnika. Među intervjuiranim su radnicima ASMR umjetnik čiji je posao opuštati ljude, on-line trener za upoznavanje ljudi, glumac u fetiš videima, pratiteljica društvenih stranica koja se može unajmiti, dizajnerica umjetnih noktiju i operater službe za korisnike. Sa sjedištem u Brazilu, Grčkoj, Filipinima, Venezueli i Sjedinjenim Američkim Državama, ti ljudi rade kao anonimni honorarni suradnici (freelanceri), povezani preko kompanija s klijentima diljem svijeta, kojima pružaju razne usluge i iskustva, erotsku stimulaciju, druženje i emocionalnu podršku. "Tehnologije Skrbi" pokazuju kako su već postojeće nejednakosti u skrbničkom radu, kao što je feminizacija tog posla u kombinaciji s nedostatkom njegovog priznanja kao rada, te historijska podjela rada između globalnog Sjevera i Juga, još više produbljene i maskirane digitalnom ekonomijom. Prikupljene priče uključuju i one ne-ljudskih skrbnika. Jedna od ukupno sedam epizoda, naziva *Radnik 7 – Robot? Virtualni dečko / djevojka?* dokumentira umjetnikovu tromjesečnu "aferu" s interaktivnim chat-robotom koji je, kako kaže reklama, osmišljen kao "digitalna verzija pravog romantičnog partnera".

Rad **Sebastiana Schmiega** *Segmentation.Network* reproducira više od 600.000 segmentacija koje su stvorili grupno zaposleni radnici (*crowd workers*) za Microsoftovu bazu podataka za prepoznavanje slika COCO. Ovaj skup podataka temelji se na fotografijama s platforme Flickr i koristi se za oblikovanje i testiranje strojnog učenja. Rad čini vidljivim inače nevidljivi manualni rad koji se koristi u izgradnji neuronskih mreža i umjetne inteligencije, pristupajući strojnom vidu kao činu svjesnog odabira: ono što strojevi mogu i trebaju vidjeti i ono što će ostati neprepoznato ili smatrano nevažnim. Stoga se neuronske mreže i umjetna inteligencija općenito mogu smatrati kolektivnim i prilično introspektivnim naporom i postignućem.

Konačno, **Jeff Thompson**, američki istraživač i umjetnik predstavio se radom *Mechanical Turk*. Thompson je istražio radne uvjete „turkera“ – radnika Amazonove platforme, čiji rad potpomaže rad koji obavlja umjetna inteligencija. Radnici su fotografirali svoja radna mjesta koja jasno pokazuju odnos između klase i tehnologije: svijet tehno-ekonomije se najčešće predstavlja fotografijama svjetlucavih Googleovih ureda, s otvorenim tlocrtima i stolovima za stolni tenis, dok je iz ovih slika jasno da su "Turkeri", zajedno s moderatorima sadržaja i drugim nevidljivim sastavnicama tehnologija koje svakodnevno koristimo, doista stvarne osobe na stvarnim mjestima.

Diskurzivni program

U diskurzivnom dijelu manifestacije održano je pet izlaganja organiziranih u dva odvojena panela 15. i 16. veljače u prostoru Filodrammatice. Nakon svakog od panela održana je i diskusija. Diskusiju je moderirao kustos programa **Silvio Lorusso**.

Diskurzivni program započeo je u 15. veljače u 18 sati, kada je prvo izlaganje održala **Elisa Giardina Papa** – talijanska umjetnica koja se u radu bavi istraživanjem roda, seksualnosti i rada u kontekstu neoliberalnog kapitalizma i zemalja u razvoju. U izlaganju je govorila o svom radu *Technologies of Care* predstavljenom i na izložbi, koji vizualizira nevidljivu radnu snagu anonimnih freelancera koji rade poslove koji se mogu svrstati u domenu "internetske skrbi" (razne usluge i iskustva, erotska stimulacija, druženje, emocionalna podrška itd.)

Izlaganje je istog dana održao i **Florian Alexander-Schmidt**, freelance istraživač, novinar i dizajner. Trenutno je glavni urednik tiskanog časopisa *agenda design*, kojeg izdaje Savez njemačkih dizajnera (AGD).

U svom je izlaganju objasnio pojedine strukture nastale u posljednje dvije godine u procesima ljudskog "treniranja" samovozećih automobila, na temelju njegovih intervjua s direktorima i delegiranim radnicima (*crowdworkers*) iz tog polja, kao i utjecaj trenutne političke situacije Venezuele na ekonomske aspekte gdje se na poslovima servisiranja najnaprednijih tehnologija zapošljava jeftina radna snaga iz te zemlje, „presretna“ da može biti u prilici uprihodovati i najmanji honorar u valuti američkog dolara.

Prvi dan diskurzivnog programa završio je izlaganjem **Sebastian Schmiega**, dizajnera i umjetnika koji istražuje načine na koje mrežne tehnologije oblikuju naše online i offline stvarnosti. Schmieg je govorio o svojem radu *Segmentation Network*, predstavljenom na izložbi, u kojem razotkriva inače nevidljivi manualni rad koji se koristi u izgradnji neuronskih mreža i umjetne inteligencije, pristupajući strojnom vidu kao činu svjesnog odabira: ljudi su ti koji određuju ono što strojevi mogu i trebaju vidjeti i ono što će ostati neprepoznato ili smatrano nevažnim.

Drugi dan diskurzivnog programa održao se 16. veljače 2019. s početkom u 18 sati, a prvo izlaganje održala je **Alina Lupu**, post-konceptualna umjetnica i spisateljica za koju honorarni poslovi "sa strane" nisu samo apstrakcija, već je i sama zaposlena kao honorarac kao dostavljačica hrane. Govorila je o iskustvu rada u sustavu bez socijalne sigurnosti, gdje su radnici prepušteni na milost i nemilost direktora kompanija koji parametre poslovanja postavljaju samo s idejom što veće akumulacije profita, često ne promišljajući ili ne brinući o tome da li je ljudski radnik uopće fizički u stanju odraditi određenu količinu posla u određenom prostoru i vremenu.

Drugo izlaganje održao je **Jeff Thompson** umjetnik, programer i predavač iz New Yorka koji kroz kodove, skulpturu, zvuk i performans fizikalizira i daje materijalnost inače nevidljivim tehnološkim procesima. Govorio je o svojem umjetničkom radu, a između ostalog predstavio je i rad *Turker Computers* koji je publika imala priliku vidjeti na izložbi, a u kojem prikazuje fotografije "radnih mjesta" *crowdsource* radnika Amazonove platforme Mechanical Turk.

Zaključak

Ovogodišnji je program manifestacije privukao oko 500 posjetitelja na dva različita tipa aktivnosti, što je zamjetan pad u odnosu na program manifestacije u posljednjih nekoliko godina. Smanjeni broj publike se u prvom redu odnosi na posjetitelje izložbe, dok broj posjetitelja diskurzivnog programa bio sličan kao i proteklih godina.

Otvorenju izložbe su prisustvovali kustos Silvio Lorusso, kao i umjetnici Jeff Thompson, Sebastian Schmieg, Elisa Giardina Papa i Alina Lupu, koji su publici podrobnije predstavili i opisali izložene radove.

Kao i prošle godine, za diskurzivni program odabrali smo format u kojem su izlagači jedan za drugim prezentirali svoja izlaganja, nakon čega je uslijedila kratka pauza i završna diskusija. Taj se format pokazao vrlo učinkovitim, za razliku od prije korištenog formata u kojem smo unaprijed odredili satnicu s točnim početkom svakog predavanja, budući da je cijeli događaj dinamičniji, čime se bitno smanjuje rasipanje publike nakon svakog izlaganja.

Najave programa i vijesti o aktivnostima manifestacije javnosti su objavljivane na više načina. Najave programa objavljivali smo na našoj internetskoj stranici (www.drugo-more.hr), u hrvatskoj i engleskoj verziji, te ih objavljivali i dijelili na društvenim mrežama Facebook, Twitter i Instagram, odakle su potom bile dijeljene i prosljeđivane kroz kanale samih sudionika programa, Saveza udruga Molekula, naših medijskih partnera (Kulturpunkt, H-Alter i Moja Rijeka) i drugih lokalnih i nacionalnih medija, te raznih organizacija i privatnih korisnika spomenutih društvenih mreža. Kako bi zainteresirani korisnici mogli bolje pratiti vijesti o programu, putem društvene mreže Facebook izrađivali posebnu stranicu događaja, na kojoj smo mogli pratiti razinu interesa publike i objavljivati zanimljivosti i informacije vezane za pojedinu temu i goste. Kako bi obavijesti dosegle što veći broj ljudi, dodatno smo plaćali promoviranje stranice događanja i pojedinih objava na društvenoj mreži Facebook. Program smo najavili i putem newslettera, kojeg smo slali na e-mail adrese naših pretplatnika. Pored toga, manifestaciju je putem vlastite web stranice i newslettera najavio i kustos Silvio Lorusso, što je rezultiralo zamjetnim međunarodnim interesom za sam događaj. Nakon završetka programa, Lorusso je svoju objavu upotpunio fotografijama postava izložbe.

U svrhu promoviranja manifestacije dizajnirali smo plakat u B1 veličini koji je bio istaknut na vidljivim mjestima diljem grada, a u suradnji s Odjelom za kulturu Grada Rijeke plakate su na dva mjesta u gradu

bili izloženi u svjetlećim CityLight reklamnim panoima. Informacije o izložbi, izloženim radovima i predstavljenim umjetnicima objavili smo u formi jednostavnog kataloga na hrvatskom i engleskom jeziku.

Naše medijske objave s popratnim vizualnim materijalima slali smo brojnim lokalnim, regionalnim i nacionalnim medijima, od koji su mnogi prenijeli vijest o održavanju manifestacije. S portalima Kulturpunkt, H-Alter i Moja Rijeka stupili smo u medijsko partnerstvo, pa su navedeni mediji nekoliko puta najavljivali naš program i na svojim internetskim stranicama isticali *banner* s vizualom i podacima o vremenu i mjestu održavanja manifestacije, čiji je link vodio na program objavljen na našoj stranici.

Portal Moja Rijeka je pored najave objavio i video prilog s otvorenja izložbe, u kojem su o izložbi ali i ostatku programa manifestacije govorili Davor Mišković i kustos Silvio Lorusso. Spomenuti video prilog objavljen je na YouTube kanalu i web stranici portala Moja Rijeka, dijeljen je putem društvenih mreža, a uz dopuštenje portala ugrađen je i u objavu na našoj internetskoj stranici. Pod naslovom *Nevidljivo roblje* automatizacije, Jelena Uher napisala je iscrpan osvrt na izložbu i cjelokupni diskurzivni program za portal Kulturpunkt, koji je dosegao velik broj čitatelja i na društvenim mrežama ostvario velik broj reakcija i dijeljenja. O programu manifestacije izvještavao je i HR Radio Rijeka putem internetske stranice, društvenih mreža i radijskog programa. Budući da se manifestacija tematski usko vezala uz programe koje planiramo provoditi kroz programski pravac Dopolavoro u okviru projekta Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture, što smo isticali u najavama, program je u nekoliko navrata najavljen putem web stranice i društvenih mreža Rijeka 2020.

Od ostalih domaćih i regionalnih medija koji su najavili program manifestacije izdvajaju se Vizkultura, Teklić, Informator Novog lista, Culturenet, Civilno društvo, Rep.hr, Torpedo Media, Designed, SeeCult, Moj Zagreb, stranica Visit Rijeka Turističke zajednice grada Rijeke, newsletter Saveza udruga Molekula, itd. Raspored festivala najavljen je i u brošurama Šta DAnas (izdaje Turistički informativni centar) i Rijeka Info (prilog Novog lista). Festival je najavljivan i na radijskim postajama kao što su Radio Korzo, Soundset Trsat, Radio Sova i Radio Istra, pri čemu smo o programu manifestacije detaljnije pričali u sklopu emisije Žiroskop na Radio Korzu, u prime-time terminu na dan otvorenja izložbe.

3. ŠTO UMJETNOST ZNA

U okviru programa *Što umjetnost zna?*, u riječkoj galeriji Filodrammatica (Korzo 28/1) 11. travnja otvorena je izložba intrigantnog naziva „Ako u kamionu lete ptice, je li kamion lakši?“. Prema zamisli kustosa Klaudija Štefančića, koji je za ovu priliku okupio radove priznatih domaćih i stranih multimedijalnih umjetnika, izložba se bavi temom znanja u suvremenom dobu obilježenom znanstvenim i tehnološkim razvojem, s posebnim fokusom na znanje koje prikuplja, razvija i priskrbljuje umjetnost, koja spoznajnu moć za razliku od znanosti ne nalazi – ili je barem ne bi trebala nalaziti – u brojevima i zakonima, već u estetskom iskustvu.

Klaudio Štefančić (1969) je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1995. diplomirao komparativnu književnost i povijest umjetnosti. Na istom je fakultetu 2008. apsolvirao poslijediplomski studij književnosti. Od 1997. do 2000. radio je kao kustos u Galeriji Klovićevi dvori u Zagrebu, a od 2001. vodi Galeriju Galženica u Velikoj Gorici. Što samostalno, što u suradnji, kurirao je i organizirao preko 50 izložaba u zemlji i u inozemstvu. Kao gost predavač predavao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, na Umjetničkoj akademiji u Splitu i na Akademiji likovnih umjetnosti u Bratislavi. Sudjelovao je na međunarodnim konferencijama u Zagrebu i Rijeci posvećenim suvremenoj vizualnoj i medijskoj kulturi. Od 2008. do 2017. predavao je kustosku teoriju i praksu na neformalnoj edukacijskoj inicijativi Kustoska platforma iz Zagreba. Piše i objavljuje u katalozima izložaba, u Zarezu, Životu umjetnosti, Umjetnosti riječi, Konturi, 15 dana i na Hrvatskom radiju.

Osim što je obilježena diskurzom kriminalističkog romana, osobito *Newyorškom trilogijom* Paula Austera, izravna inspiracija za ime izložbe bio je članak „If birds in a truck fly, does the truck get lighter?“, objavljen 2015. godine u časopisu *The New Scientist*, koji je ukazao na probleme oslanjanja isključivo na racionalno mišljenje u spoznajnom procesu. Pritom je odgovor na pitanje „ne“ – kamion nije lakši. Točnije rečeno, ponekad je lakši, ponekad teži, što ovisi o smjeru potiska krila. Do tog je zaključka, a na poticaj popularne američke televizijske emisije *Mythbusters*, došao David Lentink sa Sveučilišta Stanford u Kaliforniji. Lentink je sa skupinom suradnika osmislio sistem za mjerenje aerodinamičkih sila koje proizvode ptice u letu. Ako je zamah krila pacifičke papige bio prema gore, uređaji nisu mogli izmjeriti nikakav vertikalni potisak, pa je papiga efektivno bila bez težine. Ako je zamah krila bio prema dolje, sila zamaha bila je toliko velika da je papigu činila dvostruko težom. Kako ptice, međutim, mašu krilima u različito vrijeme, kamion je u prosjeku zadržao istu težinu.

Prema zamisli kustosa, to je pitanje zapravo ironična referenca na kulturu pozitivizma u kojoj, kako kaže, ponovno živimo.

Pozitivizam je posljednji produkt prosvjetiteljstva. Razvivši se u ranom 19. stoljeću, u doba radikalnih društvenih i tehnoloških promjena, pozitivizam, na svom početku, nije bio više od slijepe vjere u znanost. U ranim godinama građanskog društva, znanost je označavala astronomiju, fiziku, medicinu itd., drugim riječima, sve one empirijske prakse koje su poniknule u kulturi plemstva i koje su se nakon Francuske revolucije našle na vjetrometini povijesnih zbivanja. Zvijezde, planete, tijela, leševi, bolesti, biljke, kiša, munje itd. – to su, simplificirajući do kraja, bili primarni objekti znanstvenog proučavanja. Sve ostalo bilo je prepušteno zaboravu ili religiji. Proći će još neko vrijeme – najkasnije sa završetkom romantičkog pokreta i uspostavom estetike kao samostalne discipline – prije nego li institucija umjetnosti ne postane primarno područje intelektualnih i afektivnih događaja u životu prosječnog građanina. Jedan od nositelja njemačkog romantizma, Joseph Schelling je vjerovao da postoje područja koja su znanosti nedostupna i da su upravo ona predodređena za umjetnost. U burnom sukobu s prosvjetiteljima, romantičari su tvrdili da nisu sve prirodne i društvene pojave komenzurabilne, da uvijek postoji nešto što se opire zakonu broja, kauzalitetu, projektu matematizacije svijeta koji, kako Adorno i Horkheimer ističu, počinje upravo u prosvjetiteljstvu.

Ipak, pozitivizam je dobio novu energiju pojavom digitalne tehnologije i mogućnošću da pomoću komputera i njegove moći brzog računanja i obrade podataka. Danas nam se čini da je sve moguće

vrlo brzo izračunati, isplanirati i zaokružiti, korištenjem logičkih načina zaključivanja. No, pitanje koje se nameće u cijeloj priči jest – ne nudi li umjetnost ipak neke druge metode dolaska do znanja, koje nisu pozitivističke i ne vežu se za racionalne i logičke procedure zaključivanja. Radovi koji su bili predstavljeni na izložbi pritom ne odbacuju intelekt pri saznavanju, ali kritički i/ili ironično daju neki novi pogled na svijet u kojem živimo, a koji je uvelike određen znanošću. Stoga se i sam naslov izložbe može sagledavati kao ironičan, jer nam spoznaja o tome je li kamion doista lakši ako u njemu lete ptice zapravo ne donosi ništa.

Grupna izložba se pitala postaje li danas umjetničko znanje, koje naglasak stavlja na osjetilnu spoznaju, sve bitnije i ima li ono ikakvu društvenu ulogu. Izložba je okupila radove renomiranih domaćih i stranih umjetnika – Arama Bartholla, Branke Cvjetičanin, Željka Kipkea, Antuna Maračića, Nike Radić i Erice Scourti, i bila je otvorena za javnost do 30. travnja, radnim danima od 17 do 20 sati, ili prema dogovoru sa zainteresiranim posjetiteljima koji su svoj dolazak u drugom terminu ranije najavili.

Poznati hrvatski slikar **Željko Kipke** predstavio je kratki film *Bulevar 9 života u 12 figura i P.S.* i sliku *Redeo Rebus Ante Circinum*, koju je za potrebe ove izložbe iz svojeg fundusa ustupio zagrebački Muzej suvremene umjetnosti. Među izloženim radovima bila je i knjiga *The Outage* londonske umjetnice, redateljice i spisateljice **Erica Scourti**, odnosno njezina biografija napisana uz pomoć svih informacija o njoj koje postoje na internetu (e-mailovi, profili na društvenim mrežama, različite aktivnosti na mreži, itd.), ukazujući na probleme stjecanja znanja pukim gomilanjem informacija. Berlinski umjetnik **Aram Bartholl** predstavio je instalaciju *BYOD - Bring your own disc (and crush it)*, koja je pozivala posjetitelje na uništavanje kompjuterskih diskova za pohranu podataka. Činom uništavanja Bartholl nastoji podsjetiti na situaciju u kojoj su se 2013. godine našli novinari i urednici Guardian, koje je britanska vladina agencija GCHQ natjerala na uništavanje diskova koji su sadržavali dokumentaciju o strahovitim razmjerima državnog nadzora od strane američke i britanske vlade, koju im je dostavio jedan od najpoznatijih svjetskih zviždača, Edward Snowden. Na izložbi je također bila prikazana serija fotografija *Maksimir 23. lipnja 2007.* likovnog umjetnika, kustosa i kritičara **Antuna Maračića**, instalacija *Oslobođenje Toma* konceptualne umjetnice **Branke Cvjetičanin** – inspirirane zagrebačkim stanom Toma Gotovca, i video rad *Cigareta s Goranom* multimedijalne umjetnice **Nike Radić**.

Prikazani radovi su se na različite načine referirali na diskurse znanja. Kada bi među njima ipak tražili neko zajedničko polazište, to bi svakako bilo nepovjerenje prema temeljnim postulatima pozitivizma – jedinstvo znanosti (prirodnih i društvenih) i razlikovanje znanstvenih od neznanstvenih tvrdnji – bilo da se ono iskazuje kao kritika načela kauzaliteta (Željko Kipke, Branka Cvjetičanin), kritika distanciranja subjekta od objekta znanja (Erica Scourti, Antun Maračić) ili kao kritika empirijske verifikacije iskaza (Aram Bartholl, Nika Radić). No možda njihova najvažnija srodnost leži u saznanju da je ono što ne znamo ili ne možemo znati važno koliko i ono što (mislimo da) znamo.

Posjećenost programa i medijsko praćenje

Procjenjujemo da je izložbu od otvorenja do zadnjeg dana trajanja vidjelo 350 posjetitelja.

Izložbu smo najavljivali kroz više različitih kanala, počevši od A3 plakata koji je, uz ostali vizualni materijal, osmislio dizajner Oleg Šuran, a koji je bio postavljen na javnim mjestima diljem riječkog centra (klubovi, turistički info centri, kafići, knjižnice, škole), na Korzu ispred samog ulaza u zgradu Filodrammatice, kao i na nekoliko punktova i fakultetskih zgrada u sklopu Sveučilišnog kampusa na Trsatu.

Katalog izložbe, koji je na hrvatskom i engleskom jeziku sadržavao kustosov uvodni tekst te opise radova i biografije svih umjetnika, također je, osim u samoj galeriji, bio dostupan javnosti na desetak drugih mjesta u Rijeci.

Zasebnu objavu s uvodnim tekstom kustosa Klaudija Štefančića i svim važnim informacijama o izložbi i izlagačima, objavili smo na našoj internetskoj stranici, u hrvatskoj i engleskoj verziji; u istu smo objavu naknadno postavili galeriju fotografija s otvorenja izložbe i poveznicu na snimku razgovora s kustosom,

objavljenom na Mixcloud kanalu Radija Rože.

Izložbu smo prije i nakon otvorenja najavljivali putem društvenih mreža Facebook, Twitter i Instagram, uključujući velik broj objava putem opcije „Instagram Story“ koja je korisnicima Instagrama samo tijekom 24 sata. Objavili smo i posebnu stranicu Facebook događaja, a kako bi obavijesti dosegle što veći broj ljudi, na Facebooku i Instagramu smo dodatno plaćali promoviranje pojedinih objava. Pored navedenog, izložbu smo najavili i putem newslettera kojeg redovito šaljemo na e-mail adrese naših pretplatnika.

Pripremljene objave s popratnim vizualnim materijalima i priložima slali smo na email adrese lokalnih i nacionalnih medija. Novi list je u tiskanom izdanju izložbu najavio u rubrikama „Kultura“ i „Informator“. Između ostalih, izložbu su najavili portali H-Alter, Vizkultura, Moja Rijeka, Teklić, SeeCult, Culturenet, Moj Zagreb i Designed, a obavijest o izložbi objavljena je i na internetskim stranicama Rijeke 2020 – Europske prijestolnice kulture i Radija Rijeke. Izložbu su u redovnim programima najavljivale radijske postaje, kao što su Radio Rijeka, Radio Korzo, Radio Sova, Soundset Trsat i drugi. Novinarka Tajana Petrović Čemeljić snimila je intervju s kustosom Klaudijem Štefančićem i umjetnicima Željkom Kipkeom i Antunom Maračićem, koji su bili emitirani, u cijelosti ili kao dio priloga, u emisijama „Leksikon“ i „Box In“ na Radio Rijeci, kao i u emisiji „Kretanje točke“ Prvog programa Hrvatskoga radija; spomenuti su prilozi također dostupni na internetskoj stranici Radija Rijeke. Davor Mišković je prije otvorenja izložbe napravio petnaestominutni intervju s kustosom, koji je objavljen na Mixcloud profilu *community* radija Radio Roža. Izložbu smo također u dva navrata najavili uživo u emisiji „Žiroskop“ na Radio Korzu, snimke kojih su kasnije objavljene na našem i Mixcloud kanalu Radija Rože. Novinarka Željka Lopac Purković s Hrvatske radiotelevizije je napravila video prilog s otvorenja izložbe, koji je bio prikazan u emisiji Vijesti iz kulture na Prvom programu HRT-a, i kasnije uz popratni opisni tekst objavljen na internetskim stranicama Hrvatske radiotelevizije. Na portalu Kulturistra objavljen je osvrt na otvorenje izložbe, autorice Andree Jelovčić.

4. REFLEKS

Kroz projekt Refleks od 2009. godine organiziramo predavanja, radionice, okrugle stolove i rasprave na različite teme koje nam se čine važne za razumijevanje suvremenosti, problematiziranjem različitih tema te predstavljanjem radova i razmišljanja umjetnika, teoretičara, kustosa i aktivista.

Tijekom 2019. godine, u sklopu ovog programa održali smo pet javnih događanja: jedan okrugli stol, tri radionice i jedno predavanje:

Okrugli stol

- Lovro Nola, Damir Đurović, Andrej Kovačević i Zeno Žokalj: Igra politike ili politika u igrama

Radionice

- César Escudero Andaluz i Martín Nadal: Bitcoin Stvari (BoT)
- Bush Hartshorn: Pružanje i primanje umjetničkog feedbacka
- DEPT. (Describing the Present Tense): Iz njih

Predavanje

- János Földiák i Máté Gyöngyösi: Novo doba željeznice

Organizirali smo i šesti događaj, predavanje njemačkog umjetnika Arama Barthola, ali smo ga u posljednji trenutak morali otkazati jer se dan prije planiranog dolaska predavač razbolio i nije mogao doputovati u Rijeku.

Osim radionice Busha Hartshorna koja se održala u Omladinskom kulturnom centru Palach, sva ostala događanja održala su se u velikoj dvorani i galerijskom prostoru zgrade Filodrammatice.

Kratak opis programa

Okrugli stol: Igra politike ili politika u igrama

26. siječnja 2019.

Posjećenost: 40 gostiju

U okviru izložbe *Games and Politics*, koju smo u suradnji s Goethe-Institutom Kroatien organizirali u sklopu programa Galerija DM, u prostoru Galerije Filodrammatica održao se razgovor na temu politike u videoigrama.

Gosti panela bili su Lovro Nola, politolog i direktor Machina Game Dev akademije, Damir Đurović, vlasnik tvrtke Digitalna Avantura i organizator Reboot Info Gamera, Reboot Develop Red i Reboot Develop Blue konferencija, te izdavač gamerskog časopisa Reboot, i Andrej Kovačević, direktor Exordium Gamesa i predsjednik hrvatskog klastera proizvođača video igara. Panel je moderirao i vodio Zeno Žokalj, marketing i community manager u međunarodno poznatoj hrvatskoj tvrtki Croteam koja se bavi proizvodnjom videoigara i dopredsjednik Udruga proizvođača igara PGŽ. Svi sugovornici već godinama rade u industriji igara u Hrvatskoj i jako su dobro upoznati sa stanjem svjetske gaming scene.

Razgovor nije bio zamišljen na način da se raspravlja o politici kao temi koja se provlači kroz igre, već i o ideološkim porukama koje se odašilju putem tog medija. Pitanje od kojeg je razgovor kretao bilo je igramo li se političara u igrama ili se politika suptilno „servira“ nama kao igračima, pokušavajući nas, na

neki način, „indoktrinirati“ ili barem gurnuti u određenom smjeru.

Primjerice, američka vojska izdala je još 2002. godine „pucačinu“ koja spada u domenu militainmenta, koja mlade naraštaje uči da je rat dobar, da se u njemu stječu prijatelji i zaslužuje važan položaj u društvu, ali i da je nasilje, ako je usmjereno protiv negativaca i terorista, apsolutno opravdano i potrebno. Budući da je igru financiralo Ministarstvo obrane SAD-a, ne treba mnogo dvojiti tko je negativac u toj priči.

S druge strane, sve više svjedočimo igrama koje imaju tragične priče, primjerice ratne i obiteljske tematike, koje pritom pružaju sate zabave i spadaju u vrhunska ostvarenja u ovoj industriji. Ipak, kad igre postanu mračnije i bave se teškim temama poput rata (This War of Mine), postapokalipse (Frostpunk) ili diktature (Tropico), jasno je da će u pod žanru vrlo često biti utkana i politika. Pitanje koje se gostima panela postavilo jest je li to nužno loše.

Posjetitelji su također bili pozvani sudjelovati u raspravi, a neki su nakon panela kao nagradu za svoje sudjelovanje dobili pristupne šifre za besplatno igranje nekih od igara o kojima se raspravljalo.

Radionica španjolskih umjetnika Césara Escudera Andaluza i Martína Nadala: Bitcoin Stvari (BoT)

20. rujna 2019.

Posjećenost: 10 sudionika

Dan nakon otvorenja njihove izložbe *Kritički okidači*, španjolski umjetnici César Escudero Andaluz i Martín Nadal u Filodrammatici su održali radionicu *Bitcoin Stvari (BoT)* na kojoj su polaznici svakodnevne predmete iz kućanstva pretvarali u funkcionalne uređaje za „rudarenje“ digitalne valute bitcoin. Za sudjelovanje na besplatnoj radionici nije bilo potrebno nikakvo predznanje, a zainteresirani su se mogli prijaviti putem elektroničke pošte.

Radionica je krenula u teorijskom tonu, predstavljanjem pojedinih koncepata, primjera, umjetničkih djela i tekstova koji su sudionicima mogli pomoći u boljem razumijevanju svijeta bitcoina i blockchaina.

U praktičnom dijelu, sudionici su izrađivali razigrane uređaje za rudarenje digitalne valute bitcoin. Cilj je pretvoriti svakodnevne predmete, npr. soljenke, čekiće i pečate, u prave uređaje za rudarenje bitcoina koji se mogu spojiti na blockchain.

César Escudero Andaluz je umjetnik i istraživač koji se bavi interakcijom između čovjeka i stroja, kritikom sučelja, digitalnom kulturom i njenim društvenim i političkim utjecajima i posljedicama. Njegov rad obuhvaća izradu slika, kiparstvo, videoigre, instalacije, umreženu kulturu, Internet Stvari, robotiku, arheologiju medija, itd. Od 2011. godine je istraživač na Kunstuniversität Linz u Interface Culture LAB. Djela je izlagao na međunarodnim događajima, muzejima, galerijama i konferencijama povezanim s elektroničkom umjetnošću, uključujući Ars Electronica Center (AT), ZKM (DE), ISMAR2015 (JP), WRO2015 (PL), Transnumeriques (FR), Hangar.org (ES), KIKK (BE), Rome Media Art Festival (IT) i ADAF (GR).

Martín Nadal je umjetnik i developer koji studira Interface Cultures na Kunstuniversität Linz. Proteklih je nekoliko godina bio suradnik na raznim projektima na temu kriptovaluta, blockchaina, Interneta Stvari, itd., i vodio radionice iz područja umjetnosti i tehnologije. Njegovi su radovi prikazani na Visualizar 11, Medialab Prado u Madridu, Ars Electronica festivalu i Art Meets Radical Openness Festivalu u Linz, Settimana della Scienza u Genovi i na IAMAS – Institute of Advanced Media Arts and Sciences u japanskom gradu Ogakiju.

Radionica britanskog dramaturga Busha Hartshorna: Pružanje i primanje umjetničkog feedbacka

24. travnja 2018.

Posjećenost: 15 sudionika

Radionica poznatog britanskog dramaturga i umjetnika Busha Hartshorna na temu davanja i primanja umjetničkog feedbacka (povratnih informacija) bila je namijenjena plesačima, koreografima, glumcima, ali i umjetnicima iz drugih područja i angažiranoj publici. Održana u Omladinskom kulturnom centru Palach, intenzivna radionica trajala je tri dana po šest sati. Sudjelovanje je bilo besplatno, uz prethodnu prijavu elektroničkom poštom.

S obzirom na to da održavala za vrijeme njegovog trajanja, polaznici radionice dobili su festivalsku ulaznicu za Zoom Festival 2019, s kojom su mogu besplatno gledati sve predstave na programu.

Radionica se temeljila na osnovnim načelima nenasilne komunikacije (NVC) i neuro-jezičnom programiranju (NLP), koji mogu biti primjenjivi u brojnim profesionalnim i privatnim situacijama. Radionica je započela s uvodom i praktičnim primjerima pružanja *feedbacka* koji se temelje na metodologiji kritičkog odgovora američke koreografkinje Liz Lerman.

Rezultat radionice je povećana svijest uloge i vrijednosti *feedbacka* u razvoju umjetnika. S većom jasnoćom razumijevanja povećava se samopouzdanje u djelovanju, kao i svijest o naravi umjetničkog procesa. Dosadašnje radionice rezultirale su i većim smislom za odgovornost i davanjem pravilnih sugestija i kritika na neki umjetnički rad.

Bush Hartshorn je dramaturg, performer, community umjetnik i umjetnički direktor. Radio je u različitim okruženjima diljem Europe. Trenutno je ravnatelj umjetničkog razvoja u Nacionalnom centru za plesnu umjetnost Dance Base u Edinburghu i plesni direktor Teatra Sardegna u Cagliariju na Sardiniji.

Radionica međunarodnog istraživačkog projekta DEPT. (Describing the Present Tense): Iz njih

Posjećenost: 10 sudionika

DEPT. (Describing the Present Tense) je participativni istraživački projekt čiji je cilj opisivati trenutna stanja okoliša u kojem živimo, u aktivnoj suradnji s lokalnim zajednicama, stanovnicima i organizacijama. Projekt čine istraživač i dizajner Donato Ricci s pariškog Instituta za političke studije Sciences Po, gdje je zaposlen pri interdisciplinarnom laboratoriju médialab koji se bavi proučavanjem društvene uloge digitalnih tehnologija, Giorgio Uboldi iz milanskog dizajnerskog studija Calibro, pariški glumac i redatelj Duncan Evennou i istraživački dizajner Benoît Verjat.

Svoju prvu aktivnost u formi otvorenog laboratorija DEPT. je u drugoj polovici studenog imao upravo u Rijeci, gdje su održane radionica i izložba *Iz njih*, koje su se bavile pitanjem „što riječki javni prostor traži od nas?“. Istraživači su željeli prikupiti slike riječkih ulica i u njima prepoznati poruke, zapise, znakove i objekte, koji nas pozivaju „da nešto učinimo“, „da obavimo neku radnju“, „da zamislimo neko drugo mjesto“. Također su tražili sudionike koji žive u Rijeci, a koje bi zanimalo sudjelovanje u razgovorima, opisivanjima i ponovnom kontekstualiziranju tih slika.

Za sudjelovanje u radionici nije bilo potrebno nikakvo prethodno znanje. Nekoliko tjedana prije održavanja radionice, objavili smo javni poziv te su zainteresirani za sudjelovanje mogli putem interneta ispuniti obrazac za prijavu. Pritom su bili pozvani navesti početnu i završnu točku neke rute, staze, puta kojima u Rijeci često prolaze. Iz tih su podataka istraživači s platforme Google Street Viewa izvukli slike ulica i obradili ih pomoću algoritama za prepoznavanje slika, čime su dobili personalizirani katalog znakova u formi knjige, koji je na radionici korišten u raspravi o ulozi tih znakova u svakodnevnom okolišu sudionika.

Trodnevna radionica započela je nizom tridesetominutnih intervjua sa svim sudionicima koji su unaprijed dostavili koordinate svojih ruta kojima prolaze. Razgovori su se snimali i jedan od istraživača je radio bilješke, dok je drugi postavljao pitanja. Sudionici su u katalogu bili upućeni na dio označen

njihovim imenima, gdje su od nekoliko stotina slika raznih predmeta, osoba i prizora, trebali odabrati deset koje su im u tom trenutku bile najzanimljivije. Od tih deset fotografija potom su trebali odabrati tri, o kojima su detaljnije razgovarali s istraživačima.

Drugog i trećeg dana radionice, zainteresirani sudionici mogli su sudjelovati obradi dobivenih podataka, uobličavanju narativnih tekstova i snimanju priče koja je objedinjavala se iskaze u jedan pripovjedni tekst. Svi prikupljeni materijali predstavljeni su na izložbi u Galeriji Filodrammatica u formi tekstova, videa, zvučnih zapisa i instalacije koja je oponašala istraživački proces.

Predavanja Jánosa Földiáka i Máté Gyöngyösi: Novo doba željeznice

Posjećenost: 10 gostiju

Novo doba željeznice bio je naziv programa na kojem su prezentacije održali voditelj službe za razvoj putničkog prijevoza Mađarskih željeznica János Földiák i mladi aktivist Máté Gyöngyösi iz nevladine organizacije Közlekedő Tömeg ("Mnoštvo u tranzitu") koja se bori za bolji javni prijevoz u Mađarskoj.

U predavanju *Razvoj željeznice u Mađarskoj i Srednjoj Europi – pomoć u viziji*, voditelj službe za razvoj putničkog prijevoza Mađarskih željeznica János Földiák govorio je o mogućim budućim strategijama željeznice i javnog prijevoza, s osvrtima na trenutno stanje željezničkog prometa i infrastrukture u Mađarskoj i Hrvatskoj.

Nakon njega, prezentaciju *Pazite na razmak: nevladine organizacije vs. prijevoznici* održao je devetnaestogodišnji Máté Gyöngyösi, koji u području javnog prijevoza aktivno djeluje i radi otkako se kao jedanaestogodišnjak uključio u Budimpeštansku dječju željeznicu Gyermekvasút. Sudjelovao je u osnivanju nevladine organizacije Közlekedő Tömeg 2016. godine, koja je u međuvremenu ostvarila brojne uspjehe, poput smanjenja automobilske prometa i očuvanja autobusnih linija u Budimpešti, doprinosa u smjeni nedjelotvornog direktora jedne željezničke tvrtke i sprječavanja zatvaranja željezničkih linija u ruralnim dijelovima Mađarske. U predavanju je govorio o postignućima i prijašnjim i trenutnim projektima organizacije, s naglaskom na važnost uloge nevladinih organizacija u poboljšanju javnog sektora.

Medijska pokrivenost i povratne informacije

Sve događaje u okviru programa Refleks najavili smo na našoj internetskoj stranici (www.drugomore.hr). Osim okruglog stola *Igra politike ili politika u igrama*, koji se održao na hrvatskom jeziku, najave smo na našoj internetskoj stranici objavljivali u hrvatskoj i engleskoj verziji.

Za svaki smo događaj na Facebooku izradili zasebnu stranicu, koja korisnicima ta društvene mreže služi kao podsjetnik i mjesto na kojem mogu pratiti novosti i saznati sve potrebne informacije vezane za gostujuće umjetnike, predavače i voditelje radionica. Budući da se radilo o međusobno povezanim događajima, radionica i izložba *Iz njih* bili su najavljeni putem iste Facebook stranice događanja. Poveznice na našu ili neke druge stranice na kojima je objavljena najava događaja, kao i druge zanimljive ili relevantne poveznice koje su povezane s našim programom, dijelili smo putem naših društvenih mreža Facebook, Twitter i Instagram. Na platformi Instagram, uz standardno objavljivanje fotografija i popratnog najavnog teksta, koristili smo i opciju „Stories“, koja u formi jednodnevnih objava nudi izravniji pristup korisnicima i dinamičnije obavještanje. Kako bismo dosegli što veći broj potencijalne publike, dodatno smo plaćali promoviranje pojedinih objava na društvenim mrežama Facebook i Instagram. Događaje smo najavljivali i putem našeg newslettera koji šaljemo na e-mail adrese naših pretplatnika.

Za pojedine smo događaje izrađivali plakate, koje smo postavljali na vidljiva javna mjesta u centru Rijeke i na području studentskog kampusa na Trsatu. Plakate i vizualne materijale, koje smo koristili u svrhu digitalne promocije događaja, izrađivao je pulski dizajner Oleg Šuran.

Medijske objave slali smo na e-mail adrese lokalnih, nacionalnih i regionalnih medija, a najave

programa su redovito objavljivane na portalima H-Alter, Novi list, Rijeka danas, Moja Rijeka, Culturenet, Torpedo Media itd., a pojedine su događaje najavili portali Vizkultura, Civilno društvo, Netokracija, Teklić, Urbancult, T-portal, Designed.rs, SeeCult, itd. Pored navedenog, obavijesti o događajima mogle su se naći na stranicama Turističke zajednice grada Rijeke, Goethe-Instituta Kroatien, Rijeke 2020, rubrici Informator Novog lista, kao i u tiskanom i internetskom izdanju brošure Šta DANas koju izdaje Turistički informativni centar, i u brošuri Rijeka info koja izlazi kao zaseban mjesečni prilog Novog lista. Događaji su bili najavljivani i u programima radijskih postaja kao što su Radio Korzo, Radio Sova, Radio Korzo, Radio Rijeka i Radio Roža. O programima smo detaljnije razgovarali u emisijama *Žiroskop* koje svakog četvrtka vodimo na Radio Korzu, kao i u studiju Radija Rože. Budući da se uglavnom radilo o događajima koji su usko vezani uz neke druge i sadržajno veće događaje koje smo u tom razdoblju organizirali, pojedine programe u okviru Refleksa najavljivali smo zajedno s najavama tih događaja. Primjerice, okrugli stol o politici u videoigrama bio je povezan s velikom grupnom izložbom *Games and Politics*, radionica *Bitcoin of Things (BoT)* s izložbom *Kritički okidači*, radionica Busha Hartshorna najavljena je kao popratni dio programa Zoom Festivala 2019 (u medijskim objavama, na plakatima, deplijanima i društvenim mrežama), dok je radionica *Iz njih* bila povezana s istoimenom izložbom.

Na našem Mixcloud kanalu objavili smo audio snimku razgovora *Igra politike ili politika u igrama*, dok se na našem Vimeo kanalu može pronaći video prilog portala Moja Rijeka s otvorenja izložbe *Iz njih*, u kojem se govori o radionici i načinu na koji su njezini sudionici doprinijeli u oblikovanju izložbe.

U usporedbi s proteklom godinom, broj publike na programu Refleks ove je godine bio znatno manji, no to se u prvom redu može pripisati činjenici da smo u 2018. godini organizirali znatno više diskurzivnih programa, dok smo se u 2019. godini više usredotočili na programe radionica, na kojima u prosjeku može sudjelovati najviše 10 – 15 polaznika. Pritom ocjenjujemo da su sve tri radionice bile uspješne po pitanju odaziva, pri čemu je na trodnevnoj radionici Busha Hartshorna sudjelovalo i nekoliko ljudi koji su za tu priliku u Rijeku došli iz drugih gradova. Od dva diskurzivna programa, okrugli stol o politici u videoigrama bio je iznimno dobro posjećen, dok su predavanja o stanju željezničkog prometa u Mađarskoj i Hrvatskoj zabilježila manji odaziv publike, što se može pripisati izrazito nepovoljnim vremenskim uvjetima. Također, planirano predavanje poznatog njemačkog umjetnika Arama Barthola morali smo zbog njegove bolesti otkazati u posljednji trenutak; budući da je isti bio jedan od izlagača na velikoj grupnoj izložbi *Ako u kamionu lete ptice, je li kamion lakši* koju smo predstavili u galerijskom prostoru Filodrammatice i koja je pobudila veliko zanimanje publike, sigurni smo da bi na njegovo predavanje također došao velik broj zainteresiranih građana, pogotovo iz razloga što smo za tu priliku dogovorili dolazak studenata Akademije primijenjenih umjetnosti. S obzirom na već ostvareni kontakt s umjetnikom, predavanje planiramo ponovno organizirati u narednom razdoblju.

5. ZOOM FESTIVAL

Deseti Zoom festival izvedbenih umjetnosti održao se od 23. do 29. listopada 2019. godine u galerijskom prostoru i velikoj dvorani Filodrammatice, u Hrvatskom kulturnom domu na Sušaku, Mjesnom odboru Kozala, prostoru Delta Laba u nekadašnjoj zgradi IVEX-a, u Omladinskom kulturnom centru Palach i na Titovom trgu.

Tijekom sedam dana festivalskog programa, kroz različite su tipove izvedbi tematizirani neki od temeljnih problema današnjice – razlike između bogatstva i siromaštva, revitalizacija autoritarnih režima, globalno zagrijavanje, nepovjerenje prema znanosti i politici te napetosti oko podjele prirodnih resursa.

Okupljajući međunarodno priznate izvedbene umjetnike i kolektive iz Hrvatske i Srednje i Jugoistočne Europe, program se sastojao od performansa, umjetničke instalacije, predstava, razgovora te popratnog radioničkog i glazbenog programa. U programu su sudjelovali God's Entertainment, Ligna, Informbureau, BADco., Zrinka Užbinec, Nataša Antulov, Aleksandra Stojaković Olenjuk, Viktor Černicky, HODWORKS, Janez Janša, Iztok Kovač, Igor Bezinović, Ivan Cerovac i Bush Hartshorn, dok su na glazbenom dijelu nastupili muzički projekt MAiKA i DJ-ica Kasja.

Kratak opis programa

Festival je otvorio bečki eksperimentalni umjetnički kolektiv **God's Entertainment** koji se u radu često sukobljava s prevladavajućim kulturno-političkim identitetom i nadilazi kazališne konvencije, osobito na razini performansa, *happeninga*, vizualne umjetnosti i zvuka. Kroz svoje radove preuzimaju aktualne društvene teme i rasprave i podvrgavaju ih performativnom istraživačkom procesu. Njihove radove odlikuje visoki intenzitet, aktivno sudjelovanje publike i bogat slikovni jezik koji izvire iz pop kulture i medija.

Skupina je u srijedu, 23. listopada u 18 sati na Kontu, odnosno Titovom trgu, održala performans pranja hrvatskog tepiha pod koji se, kako su naveli, gura svo zlo iz političkog, kulturno-društvenog te medijsko-javnog prostora i života unutar i izvan Hrvatske. Posebno izrađen za ovu priliku, na tepihu je istkan stilizirani hrvatski grb na sivoj podlozi, koji služi „za prekrivanje povijesnih mrlja i svega što se krije iza grba Republike Hrvatske“. Performativnom pranju tepiha prethodilo je razbijanje temelja, odnosno gipsane oplata oko nogu umjetnika Borisa Čeke, koji je za to vrijeme tepih držao iznad glave. Performans je izveden uz aktivnu participaciju publike, koja je čekićem razbijala gips.

U procesiji gradom, od trga do Filodrammatice, koja je nakon toga uslijedila, instalacija *Pod tepihom* postavljena je u Galeriji Filodrammatica, gdje je ostala otvorena do kraja festivala. Instalaciju je sačinjavao spomenuti tepih koji je vodoravno položen na pripremljenu drvenu konstrukciju, pričvršćenu na strop galerije. Uz pomoć kolica koja služe automehaničarima za popravljavanje automobila, posjetitelji su mogli u ležećem položaju ući ispod tepiha i razgledavati razne predmete, tekstove i video uratke koji su na drvenu konstrukciju bili pričvršćeni s unutarnje strane, a koji progovaraju o raznim temama koje se u suvremenom hrvatskom društvu sustavno ignoriraju u duhu fraze *pomesti (nešto) pod tepih*: mržnja, nacionalizam, ubojstva, silovanja, itd.

Drugog i trećeg dana festivala, u Hrvatskom kulturnom domu na Sušaku izvedena je interaktivna predstava *Zanos i bijes: Studija autoritarnih karaktera* njemačke skupine **LIGNA** i bugarskog **Informbureaua**. U svojim radovima okrenuta propitivanju publike i njezine uloge u izvedbenom

prostoru, LIGNA se ovom izvedbom ponovno predstavila na Zoom festivalu, na čijem je trećem izdanju 2012. godine ostvarila zapaženi nastup.

Ponudivši gledateljima povijesni pregled društvenih sustava koji još od antičke Grčke pa do suvremenog problema izbjeglištva podrazumijevaju zaoštrenost binarnih opozicija, predstava *Zanos i bijes* naglasak stavlja na specifičnu povijesnu epizodu visokog autoritarnog naboja – kratku, ali za modernu riječku povijest značajnu vladavinu talijanskog pjesnika i političara Gabrielea D'Annunzija. Božanski pjesnik, kako su ga u domovini zvali, u osvajački je pohod krenuo u noći 12. rujna 1919. godine, a odmah po ulasku u Rijeku tražio je skidanje hrvatske i vješanje talijanske zastave, što na simboličkoj razini najavljuje dolazak fašizma. Iako bi se D'Annunzijev marš na Rijeku mogao tumačiti tek kao zaboravljena povijesna anegdota, autori u popratnim materijalima navode kako i sto godina nakon pohoda "događaj baca sjenu na naše doba te ga treba analizirati i shvatiti i u današnje vrijeme ponovnog uspona autoritarizma".

Predstava je strukturalno podijeljena na trinaest studija od kojih svaka na direktan ili indirektan način propituje kulturne norme autoritarnih režimima. Prije početka prve studije gledatelji preuzimaju slušalice putem kojih će pratiti predstavu i svojom aktivnošću postati njezini su-stvaratelji. Odrješit glas zadaje jasne i striktno upute o načinu pristupanja predstavi čime doprinosi autoritarnom duhu izvedbe. Dominacija nad gledateljem je eksplicitnog karaktera pa glas višekratno upozorava kako publika mora biti svjesna da je kontrolirani objekt, što u gledatelju osvještava stanje donje perspektive binarnog para nadređeni - podređeni.

Na početku prve studije publika vođena uputama napušta prostor HKD-a na Sušaku i kreće u marš tijekom kojeg će, kroz različite perspektive, proživjeti D'Annunzijev pohod na Rijeku. Promatrana iz prolaznikove, odnosno D'Annunzijeve vizure, Rijeka postaje aktivnim sudionikom i bitnim protagonistom predstave, pri čemu autori nastoje sugerirati kako se vrijeme upisuje u prostor.

Studije u drugom dijelu predstave, koje se po završetku marširanja Rijekom ponovno vraćaju na scenu Hrvatskog kulturnog doma na Sušaku, opisuju medijima stvoreno paranoidno društvo, pri čemu se na svojevrstan način parodira kultura koja reprezentacije konzumira kao stvarne. Gledatelj u slušalicama čuje neformalne razgovore, niz izvučenih rečenica i citata koji aludiraju na proizvodnju povijesti u centrima moći. Ukazuju na kontrolu medija i pozadinska strujanja proizvodnje medijskog sadržaja, pri čemu se nameće ideja da uronjenost u takav sadržaj kreira individualne i kolektivne identitete kojima prijete internalizacija društvene fašizacije. Od publike se stoga traži da aktivnim sudjelovanjem i introspekcijom djeluje kao modus otpora. Gledatelji dobivaju zadatak da intervjuiraju pojedine članove grupe o stajalištima prema autoritarizmu da bi naposljetku, stojeći pred ogledalom, sebi postavili ključna pitanja: „Jesam li ja fašist?“ i „Koja je moja uloga u podjelama novije povijesti?“. Predstava traži aktivnu publiku koja razmatrajući svoje sebstvo i gradeći koherentan identitet djeluje kao protuteža dominantnim autoritarnim narativima.

U razgovoru koji su s **Oleom Frahmom** (LIGNA) i **Stephanom Shtereffom** (Inforbureau) nakon izvedbe prvog dana vodili filozof **Ivan Cerovac** i redatelj **Igor Bezinović** (koji upravo snima dugometražni igrano-dokumentarni film o D'Annunzijevoj riječkoj epizodi), autori su otkrili kako se sadržaj predstave u nekim segmentima razlikuje od gledatelja do gledatelja, a takav pristup poslužio im je za istraživanje mogućnosti korištenja medija u manipuliranju masama. Primjerice, iako je u jednom dijelu predstave tek nekolicini gledatelja rečeno da počnu pljeskati, u tome im se pridružila većina publike. Ovakvim poigravanjima psihologijom mase autori ukazuju na čovjekovu prirodnu potrebu za pripadanjem koja je kroz povijest iskorištavana za afirmaciju autoritarnih oblika vlasti, a estetizacija fašizma, populizam, kontrola medija i oduzimanje slobode sveučilištima današnji su simptomi uspinjućih autoritarizama.

U petak 25. listopada, zagrebački izvedbeni kolektiv **BADco**. je u velikoj dvorani Filodrammatice izveo rad *Nemogući plesovi*, premijerno predstavljen u svibnju u Chicago Center for Culture povodom izložbe posvećene američkom postdramskom kazališnom kolektivu Goat Island. U predstavi autori tragaju za novim oblicima prakticiranja nemogućeg, na temelju sekvenci iz predstave skupine *Island* i zapisima američkog eksperimentatora i glazbenika Johna Cagea. Nemogućnosti se otvaraju u izvedbenom prevođenju koreografije u koreografiju, zapisa u pokret, pjesništva u izvedbu.

Nemogućnosti su nužnosti jer, dok srljamo prema uzavreloj planeti, ništa nije urgentnije od susreta bezbroja nemogućnosti.

BADco. je kolaborativna izvedbena skupina koja radi u Zagrebu. Jezgru skupine čine Ivana Ivković, Ana Kreitmeyer, Tomislav Medak, Goran Sergej Pristaš, Nikolina Pristaš i Zrinka Užbinec. Od svog osnutka u 2000. godini, BADco. se kroz suradnju troje koreografa/plesača, dvoje dramaturga i jednog filozofa, uz producenta skupine, sistematično bavi istraživanjem protokola izvođenja, predstavljanja i gledanja strukturirajući svoje projekte unutar različitih formalnih i percepcijskih odnosa i sklopova. Rekonfiguracija etabliranih odnosa izvedbe i publike, propitkivanje perspektivnih datosti i arhitektonike izvedbe, problematizacija komunikacijskih struktura – sve to čini BADco. međunarodno relevantnim umjetničkim fenomenom i jedinstvenim izvedbenim doživljajem.

U subotnjem dijelu programa, samostalnu plesnu predstavu *Eksplozirani razmaz* izvela je jedna od članica i izvođačica kolektiva BADco., **Zrinka Užbinec**. Predstava u kojoj autorica koreografski istražuje i izaziva jednoslojno poimanje tijela, održana je u nedavno otvorenom prostoru Delta Laba u nekadašnjoj zgradi Ivexa. Riječima umjetnice, predstava je koreografski pokušaj sastavljanja čudovišta, nadahnuta je isječcima fotomontaža i sastavlja se od eksploziranih dijelova plesa i pokreta te gesti, slika i značenja. Zrinka Užbinec ovim koreografskim radom istražuje himernu i montažnu percepciju plesnog tijela, uzimajući u obzir prekide i "glitcheve" vlastitog plesa.

Iste je večeri premijerno izvedena predstava *Događaj koji mijenja sve* riječkih autorica **Aleksandre Stojaković Olenjuk** i **Nataše Antulov**, u Mjesnom odboru Kozala, koji se nalazi u zgradi nekadašnjeg društvenog doma Circolo Rionale PNF Cosala čiji je naručitelj bila Federazione dei Fasci di Combattimento.

U okviru predstave koja se bavi percepcijom vremena i događaja te pitanjem može li kazališna izvedba biti sistem u kojem se vrijeme materijalizira na drugačiji način od onog kakvim ga možemo prepoznati u svakodnevicu, postavljena je izložba koja, na neki način, ima veze s lokacijom održavanja predstave. Uz fotografije na kojima su motivi Hitler i D' Annunzio, postavljena je i preslika dijelova »Fašističke kulture« Giuseppea Steinera. Tu se, između ostalog spominje i pojam „dopolavoro“ - u vrijeme Mussolinija *Nedjeljni odmor* kojim se propisuje kako će radnici upotrijebiti slobodno vrijeme.

Uzimajući u obzir ritam, cezuru, dosadu, lijenost, akceleraciju, pražnjenje i punjenje sadržaja, spekulaciju i projekciju, jezik, umnažanje i brisanje slika, predstava se pita što je to što čini vrijeme kazališne izvedbe i kako se ono može razlikovati od onoga kakvim ga određuje vrijeme naših društvenih konvencija.

Antulov – Stojaković Olenjuk feministički je izvedbeni kolektiv formiran 2013. godine tijekom rada na projektu "Pristajanja" (Drugo more). Nakon rada na projektima u polju reprodukcije i brige, nastavljaju s praksom u polju kazališne produkcije: 2019. godine izlaze s predstavom "Lolipop" (HNK Ivana pl. Zajca). "Događaj koji mijenja sve" bit će njihov treći autorski projekt.

Nakon premijere, predstava je ponovno izvedena idućeg dana, u nedjelju 27. listopada.

Subotnji program završen je glazbenim događajem *Zoom BiS koncert* u Omladinskom kulturnom centru Palach, na kojem su nastupili skupina MAiKA i DJ-ica Kasja.

Glazbeni projekt MAiKA je relativno novi fenomen na domaćoj sceni, a predvodi ga poznata pjevačica i voditeljica Ida Prester. Sastavljen od članica i članova iz Hrvatske, Srbije, Makedonije i Slovenije, ovaj *balkan beat gypsy punk* sastav je pratio čuveni bend Gogol Bordello na istočnoeuropskoj turneji, a zapažen je bio i njegov nastup na jednom od najvećih engleskih festivala BOOMTOWN FAIR. U siječnju 2019. godine MAiKA je bio jedini bend s ovih prostora odabran da nastupi na najprestižnijem showcase festivalu EUROSONIC. Nastup u Rijeci bio im je ujedno i prvi nastup u Hrvatskoj.

Prije i nakon nastupa spomenutog benda, glazbu je birala mlada riječka DJ-ica Kasja, koja iza sebe ima nastupe u riječkim klubovima Život i Crkva, Harteri i pulskom Kotaču.

Češki multidisciplinarni umjetnik **Viktor Černický** koji istražuje granice između plesa, fizičkog kazališta, vizualnog performansa i cirkusa, u Filodrammatici se u nedjelju predstavio kazališnim projektom *PLI*. Uz prostornu skromnost i minimalnu scenografiju koju čine drveni pod i 22 konferencijske stolice, umjetnik neprestanim pokretom i preslagivanjem stolica „ulaže napor i kreće u šizofrenu rekonstrukciju Univerzuma“. Predstava je najnoviji projekt ovog umjetnika čiji je interes istraživanje tijela kao objekta i objekta kao tijela, što nerijetko postaje bazom za daljnji kreativni rad. Kao interpretator je radio s Jarom Viňarským, Dominiqueom Boivinom i Cie Beau Geste, a s Mirenkom Čechovom stvorio je CREEP – dnevnik radikalnog introverta, solo točku prikazanu na Češkoj plesnoj platformi 2018. godine.

Međunarodna kazališna skupina Hodworks održala je u ponedjeljak 28. listopada u Hrvatskom kulturnom domu na Sušaku predstavu *Grace*, s fokusom na ljudsko tijelo oslobođeno od posrednika, značenja ili rekvizita.

Skupinu je u Budimpešti 2007. godine osnovala koreografkinja Adrienn Hod. Pored stalnih članova, trupa surađuje s umjetnicima iz različitih područja umjetnosti, okupljajući senzibilne, provokativne i progresivne kreativce s inovativnim metodama rada. Njihovi radovi uvijek idu u novom i progresivnom smjeru jer su rezultat dugog i kreativnog istraživanja tijela temeljenog na improvizacijama koje se na pozornici pojavljuju u strogo strukturiranom obliku. Djela Adrienn Hód stimuliraju publiku i pozivaju na sumnju u poznato i otvaranje prema nepoznatom, ne rade kompromise i ne žele stvarati ugodu.

Predstava *Grace* bavila se pitanjem gdje su i kada naša iskustva i osjećaji legitimni, budući da su mnoga ljudska osjećanja i stanja „zabranjena“ i nije ih dozvoljeno pokazivati. Iz tog razloga umjetnost može služiti kao igra i alibi za izražavanje svega što nam je zabranjeno u stvarnom životu.

Posljednjeg dana festivala u velikoj dvorani Filodrammatice održana je predstava *Sokol!* koreografa **Iztoka Kovača** i redatelja, kazališnog teoretičara i izvođača **Janeza Janše**. Obojica u svojim pedesetima, u ovoj se predstavi vraćaju Kovačevoj kulturnoj solo predstavi iz 1991. godine, *Kako sam uhvatio Sokola*, jednoj od suvremenih plesnih predstava koja je Sloveniju tada uvrstila u europski kontekst. Nakon izvedbe, Kovač je osnovao plesnu i produkcijsku organizaciju En-Knap te je razvio svoj unikatan koreografski i plesni jezik. Izvorna predstava poslužila je autorima kao okvir za njihove suvremene ideje o umjetnosti i starenju, odnosno osnova za iskreno svjedočanstvo o ljudskim granicama. *Sokol!* je neprestana borba za savršenstvo, za napor da se ustraje u pokretu i da se nikad ne prestane kretati.

Slovenski koreograf, pedagog i plesač Iztok Kovač od ranih 1990-tih uspostavlja pojam slovenskog suvremenog plesa na kulturnoj karti Europe i šire sa svojim međunarodnim plesnim ansamblom En-Knap, kojeg je osnovao 1993. godine, a potom i kroz EN-KNAP Productions. Osim 34 vlastita projekta, umjetničkog ravnateljstva te pedagoškog rada, njegov opus uključuje i šest plesnih filmova. Za svoj je rad Iztok Kovač nagrađivan najvećim slovenskim, ali i međunarodnim priznanjima.

Janez Janša je autor, redatelj, performer i istraživač suvremene umjetnosti. Osmislio je više od 25 autorskih scenskih djela za koja je primio državne i međunarodne nagrade. Interdisciplinarna i vizualna djela stvara neovisno i u suradnji s Janezom Janšom i Janezom Janšom. Njegovo umjetničko djelo karakterizira socijalna kritika, interdisciplinarni pristup i propitivanje statusa umjetnosti u društvu. Janša je napisao monografiju o belgijskom umjetniku Janu Fabru (*Ponavljanje, ludilo, disciplina – Gesamtkunstwerk Fabre*) koja je prevedena na francuski, nizozemski i talijanski jezik. *Masku*, časopis za scenske umjetnosti je uređivao između 1998. i 2006. godine. Direktor je Maske, udruge za izdavaštvo i umjetničku produkciju. Docent je za kazališnu režiju na Akademiji za kazalište, film, radio i televiziju u Ljubljani.

U sklopu festivala, u okviru programa Refleks, britanski dramaturg **Bush Hartshorn** održao je od 24. do 26. listopada radionicu pružanja i primanja umjetničkog *feedbacka*, namijenjenu plesačima, koreografima, glumcima, ali i umjetnicima iz drugih područja, te angažiranoj publici. Sudjelovanje na radionici bilo je besplatno, a polaznici su dobili i festivalsku ulaznicu s kojom su mogli besplatno gledati sve predstave na programu Zoom festivala.

Radionica se temeljila na osnovnim načelima nenasilne komunikacije i neuro-jezičnom programiranju koji mogu biti primjenjivi u brojnim profesionalnim i privatnim situacijama. Polaznici su se upoznali s praktičnim primjerima pružanja povratnih informacijama koji se temelje na metodologiji kritičkog odgovora američke koreografkinje Liz Lerman.

Bush Hartshorn je dramaturg, izvođač i umjetnik, koji je trenutno ravnatelj umjetničkog razvoja u Nacionalnom centru za plesnu umjetnost Dance Base u Edinburghu i plesni direktor Teatra Sardegna u Cagliariju na Sardiniji.

Medijska pokrivenost i povratne informacije

Budući da se radilo o desetom izdanju festivala, ovogodišnji je program bio zamjetno bogatiji i sadržajnije od proteklih, što je vidljivo ne samo u kvaliteti izvođača koji su u njemu sudjelovali, već i u količini izvedbenog sadržaja koji je posjetiteljima bio na raspolaganju tijekom sedam dana trajanja; primjerice, u subotu 26. listopada na programu je bilo čak pet različitih događaja: radionica, izložba, dvije predstave (od kojih jedna premijera) i koncert. Tome smo nastojali prilagoditi i pristup najavama i komunikaciji programa festivala, s ciljem da u što većoj mjeri ostvarimo vidljivost i zainteresiramo javnost.

Vizualna rješenja i promotivne materijale i za ovogodišnji su festival izradili riječki dizajneri Marino Krstacić Furić i Ana Tomić. Riječ je o plakatu dimenzije B1, koji je sadržavao informacije o programu festivala, i o plakatu dimenzije B2 koji je posebno najavljivao događaj *Zoom BiS koncert*. Plakati su bili postavljeni na raznim frekventnim mjestima diljem grada, na prometnim ulicama centra i okolice, u izlogu Gradskog poglavarstva, mjestima održavanja festivala i raznim drugim mjestima poput knjižnica, fakulteta, škola, ugostiteljskih objekata, itd. Izradili smo i deplijan u kojem su se nalazili detalji o rasporedu i opisi pojedinih predstava, a primjerke kojeg smo nekoliko dana prije festivala postavili na različite frekventne punktove (uredi i prostori kulturno-umjetničkih ustanova i organizacija, kafići, knjižnice, knjižare, turistički informativni centri, škole, fakulteti, itd.) i uz plakat koji je stajao ispred zgrade Filodrammatice. U prostoru Filodrammatice koji služi kao foaje, postavili smo ekran na kojem su se izmjenjivale fotografije s podacima o mjestu i vremenu održavanja pojedinih programa. Digitalne forme vizuala koristili smo u promociji događaja putem društvenih mreža.

Sve potrebne informacije o festivalu, rasporedu programa, izvedbama i izvođačima najprije smo objavili na hrvatskom i engleskom jeziku na našoj internetskoj stranici (www.drugo-more.hr), na koju smo naknadno uvrštavali galerije fotografija i snimljene video priloge. Posjetitelji stranice imali su priliku pristupiti poveznici na stranicu *mojekarte.hr*, s kojom smo ostvarili dogovor o pretprodaji i na kojoj su po cijeni od trideset kuna mogli unaprijed kupiti ulaznice za programe koji su se naplaćivali. Nekoliko tjedana prije početka festivala, na društvenoj mreži Facebook izradili smo stranicu događaja na kojoj su korisnici također mogli doći do svih potrebnih informacija i poveznica, izravno pratiti novosti vezane za izvođače i predstave, i pozivati prijatelje i poznanike koje bi mogli biti zainteresirani. Za razliku od prošlih godina, ovaj smo put takve stranice izradili i za svaki pojedini program festivala, povezujući ih u spomenutoj „središnjoj“ stranici događaja. Obavijesti i najave festivala dijelili smo putem društvenih mreža, u čemu smo koristili Facebook, Instagram i Twitter stranice Drugog mora, kao i Facebook stranicu Zoom Festival Rijeka. Ovisno o mjestu održavanja određenog programa, za „domaćine“ smo označavali stranice Saveza udruga Molekula, Omladinskog kulturnog centra Palach, Galerije Filodrammatica, Delta Laba, Hrvatskog kulturnog

doma na Sušaku i Mjesnog odbora Kozala, koji su vidljivosti programa doprinikli objavljivanjem vlastitih i dijeljenjem naših objava. Velik doprinos vidljivosti festivala na društvenim mrežama dugujemo i pojedinim lokalnim i nacionalnim medijima te stranici agencije Rijeka 2020, kao i pojedinim korisnicima koji su dijelili obavijesti na vlastitim profilima. Na Facebooku i Instagramu smo redovito objavljivali raspored za pojedine dane te fotografije i kratke opise događaja prethodnog dana. Na Instagramu smo svakodnevno koristili opciju „Stories“ koja dopušta izravniju i ležerniju komunikaciju s korisnicima. Kako bi dosegli što veći broj korisnika, dodatno smo plaćali promoviranje pojedinih objava na društvenim mrežama Facebook i Instagram. Obavijesti o rasporedu i programu festivala poslali smo putem e-maila pretplatnicima na naš newsletter.

Budući da se u vrijeme trajanja festivala u Rijeci održavala jesenska konferencija Međunarodne mreže za suvremene izvedbene umjetnosti IETM, jedne od najvećih u svijetu s oko 450 članova iz više od 50 zemalja, program Zooma bio je označen kao njezin popratni program, što je uvelike doprinijelo vidljivosti i posjećenosti predstava i međunarodnom karakteru festivala. Tome se u prvom redu posvetila agencija Rijeka 2020 koja je bila partner u organizaciji konferencije, dijeleći informacije o programu putem svojih internetskih stranica, društvenih mreža i medijskih objava.

Tjedan dana prije početka festivala, u galerijskom prostoru Filodrammatice održali smo konferenciju za medije, na kojoj su program predstavile Petra Corva i Vanda Velagić iz Drugog mora, dok su o vlastitim predstavama pričale Aleksandra Stojaković Olenjuk i Nataša Antulov, te Goran Sergej Pristaš i Nikolina Pristaš iz izvedbenog kolektiva BADco. Novinarima su na konferenciji podijeljene sažete medijske objave i dodatni materijali, poput deplijana i plakata. U nekoliko smo navrata medijima slali najave programa s popratnim vizualnim materijalima. Festival su najavili brojni lokalni, regionalni i nacionalni mediji, među kojima su Novi list, La Voce del Popolo (na talijanskom jeziku), internetski portal Radija Rijeke, Moja Rijeka, Rif, Culturenet, SeeCult, Torpedo.media, Fiuman, Urbancult, Muzika.hr, Croportal, itd. Najave su u svojem radijskom programu prenijele radijske postaje Radio Rijeka, Radio Korzo, Laganini FM, Radio Istra, Radio Sova i Radio Roža. O programu festivala govorili smo u programu televizije Kanal Ri i radijskim emisijama Radija Rijeke i Radio Korza, dok su u programu Radija Rože gostovali i pojedini umjetnici. Na internetskom portalu Novog lista desetak dana bila je objavljena reklama u obliku lente s nazivom i datumima održavanja festivala, klikom na koju su korisnici bili preusmjereni na našu internetsku stranicu. U tiskanom izdanju Novog lista također je bila objavljena reklamna pasica s najavom festivala, za vrijeme čijeg su trajanja u novinama izlazile slične pasice s rasporedom programa za pojedini dan.

Poučeni prijašnjim iskustvom organizacije glazbenih događanja koji služe kao dodatni ili popratni program, koncertu u Omladinskom kulturnom centru Palach odlučili smo pristupiti kao zasebnom i izdvojenom događaju, namijenjenom u prvom redu publici koja prati glazbu. Stoga smo komunikaciju tog događaja – koji je sam po sebi bio atraktivan budući da se radilo o novom i u Hrvatskoj dotad neviđenom glazbenom projektu poznate pjevačice i voditeljice Ide Prester – odlučili na neki način izdvojiti iz najave ostalih programa festivala, kako bi ostvarili najveću moguću vidljivost. Pritom smo u najavama kao i u samom nazivu događaja, a to je *Zoom BiS koncert*, naglašavali da se radi o programu festivala izvedbenih umjetnosti, čime smo nastojali privući pozornost publike koja inače možda ne bi primjećivala umjetničke sadržaje kao što su predstave, performansi, izložbe i slično. Za spomenuti smo događaj izradili posebnu objavu na našoj internetskoj stranici (na hrvatskom i engleskom jeziku), Facebook stranicu događanja i plakat. Također smo slali posebne medijske najave koncerta, pri čemu smo se dodatno usmjerili na medije koji se tematski bave glazbom i glazbenim događajima. Na sličan smo način pristupili i radionici *Pružanje i primanje umjetničkog feedbacka*, koju smo sadržajno uklopili u program festivala, iako je organizirana u okviru programa Refleks, u sklopu kojeg provodimo radionice, predavanja i okrugle stolove na razne teme. Budući da je ova radionica bila namijenjena u prvom redu umjetnicima i producentima iz područja izvedbene umjetnosti i usko vezana uz sadržaj festivala, odlučili smo je održati za vrijeme njegovog trajanja. Iako su informacije o radionici uvrštene u sve materijale festivala, a petnaest polaznika radionice dobilo je besplatne ulaznice za sve predstave, za nju smo također izradili poseban plakat, te zasebnu objavu na internetskoj stranici Drugog mora i Facebook stranicu događaja.

Novinarka Novog lista Kim Cuculić napisala je osvrt na predstavu Nataše Antulov i Aleksandre Stojaković Olenjuk *Događaj koji mijenja sve*, pod nazivom „*Događaj koji mijenja sve*“ na Zoomu:

Predstava koja se bavi percepcijom vremena, dok je Glorija Mavrinac za portal Kulturpunkt napisala kritiku predstave *Zanos i bijes* njemačke Ligne i bugarskog Informbureaua, pod nazivom *Studija ciklične proizvodnje povijesti*. Multimedijalni portal Grada Rijeke, Moja Rijeka, objavio je čak tri video priloga i tekstualna osvrt na program festivala: Sara Blažić popratila je otvorenje festivala performansom *Pod tepihom* skupine God's Entertainment (*Što smo sve pomeli pod tepih? Performansom na Kontu otvoren Zoom festival*), dok je Sanja Kapidžić izradila prilog o predstavi *Zanos i bijes* (*Predstava „Zanos i bijes“: studija o autoritarnim režimima*) i koncertu benda MAiKA u OKC-u Palach (*MAiKA u Palachu: Zoom festival ugostio novi glazbeni projekt Ide Prester*).

Svi programi festivala fotografski su dokumentirani, za što su bile zadužene fotografkinje Tanja Kanazir i Petra Šporčić. Također, u provedbi festivala sudjelovalo je pet volonterki i volontera čiji je zadatak bio usmjeravanje publike, provjera i trganje ulaznica, podjela deplijana, dijeljenje audio uređaja i slušalica za predstavu *Zanos i bijes* te pomoć u pripremi prostora i scenografije.

Ovogodišnji je festival bio iznadprosječno dobro posjećen, pri čemu su za pojedine izvedbe sva mjesta bila rasprodana. Procjenjujemo da je performans i instalaciju *Pod tepihom* vidjelo oko 200 posjetitelja, dok je na izvedbama svih predstava bilo oko 620 gledatelja. Ako tome pridodamo tridesetak posjetitelja razgovora o predstavi *Zanos i bijes* s Igorom Bezinovićem i Ivanom Cerovcem, petnaest polaznika radionice Busha Hartshorna te oko 150 posjetitelja koncerta glazbenog programa *Zoom BiS koncert*, možemo reći da je ovogodišnji festival imao oko tisuću posjetitelja.

6. PROJEKT X: FESTIVAL

U Omladinskom kulturnom centru Palach u Rijeci, u petak i subotu, 1. i 2. veljače 2019. godine, održao se dvodnevni glazbeno-umjetnički festival Projekt X. Festival je bio završnica višemjesečnog Projekta X kojim se kroz radionice i mentorske susrete tijekom 2018. i početkom ove godine željelo potaknuti kreativno djelovanje mladih u području suvremene kulture i umjetnosti.

Rezultati praktičnog rada prezentirani su kroz organizaciju završnog Projekt X festivala na kojem su u obliku izložbe predstavljeni radovi nastali na radionicama, a sami polaznici kreativno su uredili izvedbeni prostor i okušali se u ulozi selektora programa, kustosa izložbe i producenata dvodnevnog glazbeno-umjetničkog festivala na kojem su ugostili različite umjetnike i glazbene skupine.

Uz mentorsko vodstvo članova Drugog mora, festival su osmislili upravo polaznici spomenutih radionica koji na raspolaganju imali „produkcijски budžet“ za gostujuće izvođače, svu potrebnu opremu i sve ostale važne elemente nužne za organizaciju takvog događaja. Usvojena su se znanja na taj način prenijela i produbila međusobnom komunikacijom polaznika različitih radionica, koji su nastojali kreirati i u praksu provesti program čiji su sadržaj osmišljavali na zajedničkim sastancima.

Izložba

U petak 1. veljače, otvorena je završna izložba u galeriji Omladinskog kulturnog centra Palach na kojoj su bili izloženi radovi nastali na radionicama čiji su polaznici proteklih nekoliko mjeseci razvijali praktična znanja iz područja akustike prostora, snimanja zvuka, crtanja, performansa, dizajna, stereoskopije, hakiranja, kazališne dramaturgije, sitotiska, video mapinga te video i foto dokumentacije. Besplatne radionice pod vodstvom vrhunskih umjetnika, dizajnera, fotografa i entuzijasta iz raznih drugih područja, bile su namijenjene mladima u dobi između 15 i 25 godina.

Na izložbi su također bili predstavljeni radovi gostujućih umjetnika Damira Prizmića koji je izložio radove „MAMBO-JUMBO-JACK“ i „Zraka zvuka“, Gorana Mahovlića koji je izložio rad „Promašena kutija“ te Marija Pavlića koji je izložio rad „PIC bulderDASH“. Izložba je rezultat kustoskog koncepta polaznika mentorskog rada. Izložba je bila otvorena i drugog dana festivala te je izložbu ukupno posjetilo 600 osoba

Glazbeni program

Dvije prostorije Omladinskog kulturnog centra Palach prenamijenile su se u prostore za glazbenu izvedbu. Prostore smo uredili prema glazbenom sadržaju. Koncertnu dvoranu polaznici su odlučili nazvati „MAIN FLOOR“ a manji prostor u kojem su glazbeni program izvodili pretežno DJ-evi nazvali smo „CHILL FLOOR“.

Polaznici radionica su također radili na preuređenju prostora „CHILL FLOOR“ kako bi ambijent prilagodili glazbenom sadržaju i kako bi se realizirale aktivnosti vezane uz organizaciju festivala. Polaznici su sami odlučili i dogovorili se kako žele da prostor izgleda. Organizacija festivala zahtijevala je, dakle, uređenje prostora te se u tu svrhu kupio potrebni materijal (tkanina, jastuci, jastučnice, bambusovo drvo, trstika, palete, spužve, stolci, biljni materijal i dr.) Također, velike površine od tkanine bile su potrebne za reprodukciju vizualnih projekcija koje je pripremio umjetnik Damjan Šporčić.

Headliner prvog dana festivala bio je zagrebački live techno bend ABOP, odnosno After je bolji od partyja, originalna klupska atrakcija koju čini šest vrhunskih glazbenika, među kojima su i dva bubnjara koji prilikom svirke istovremeno dijele jedan set bubnjeva. Uz njih su na glavnoj pozornici Palacha nastupili riječki DJ duo Roland i one n iz kolektiva VHS i RNDM, te mladi splitski DJ El Commando. Na tzv. Chill Flooru iste će večeri nastupiti pulski funk DJ Kool S, cijenjeni ljubljanski DJ Borka i pulski

DJ Sun Matt.

Idućeg dana, u subotu 2. veljače, na glavnoj pozornici nastupili su Kandžija i Gole žene, zagrebačka trap atrakcija High5 i riječki DJ Tikach.

Chill Floor su te večeri dijelili osječka kantautorica i glazbenica Aklea Neon, mladi vodnjanski producent RINOMA, članica afrobeats/dancehall kolektiva Gang Gang Nina Davis i pulski kolektiv Soul Ting.

Zaključno

Festival smo najavili na internetskoj stranici Drugog mora u formi zasebne objave (<http://drugo-more.hr/projekt-x-festival/>), sa svim potrebnim informacijama o programu, rasporedu i satnici, informacijama o mjestima na kojima se mogu preuzeti besplatne ulaznice, itd. U suradnji s polaznicima „medijske sekcije“ koji su bili uključeni u mentorski rad, prikupili smo i u objavu na stranici uvrstili informacije o pojedinim izvođačima, njihove fotografije, te poveznice na alate za reprodukciju video i audio snimki njihove glazbe.

Poveznice na internetsku stranicu, koja nam je služila kao središnje mjesto za informiranje i prijavu, dijelili smo putem društvenih mreža Drugog mora, Facebooka i Instagrama i Twittera, te e-mail newslettera. Kako bi informacije došle do što većeg broja mladih koji su nam bili ciljana skupina, na navedenim smo platformama u nekoliko navrata plaćali oglase, namijenjene upravo skupinama između 15 i 25 godina. Zajedno s polaznicima „medijske sekcije“ kreirali smo stranicu Facebook događaja koju smo u razdoblju prije festivala nadopunjavali vijestima, poveznicama i drugim sadržajem. Uspostavili smo i novi Instagram profil (https://www.instagram.com/projekt_x_/) namijenjen promoviranju festivala, koji je vodila jedna od sudionica mentorskog rada. Od ostalih aktivnosti koje su polaznici „medijske sekcije“ obavljali kao dio procesa komunikacije i promocije festivala, možemo izdvojiti pripremu, oblikovanje i slanje medijske objave i popratnih materijala na adrese raznih medija, sudjelovanje u osmišljavanju dodatnih materijala za brandiranje i promociju festivala („hashtagovi“, plakati, naljepnice, majice) i njihovom dizajniranju, osmišljavanje i produkciju kratkih „teaser“ videa, sudjelovanje u radijskim emisijama, dijeljenje ulaznica u školama i na fakultetima, itd. Ključnu ulogu u promociji događaja imali su upravo mladi sudionici mentorskih susreta, koji su sudjelovali u organizaciji festivala.

Festival su najavili razni lokalni i nacionalni mediji, kao što su Novi list, Klubska scena, H-Alter, Culturen.net, Rijeka Online, Kulturpunkt, Studentski Portal, Torpedo Media, Music Box, Radio Rijeka, Kišobran, te internetske stranice organizacija kao što su Savez udruga Molekula i Rijeka 2020.

U procesu mentorskog rada kojeg je vodio tim Drugog mora sudjelovalo je gotovo trideset mladih. Kroz tromjesečni program mentorstva polaznici su prošli kroz proces organiziranja jednog kompleksnog glazbeno-vizualnog događanja počevši od razvoja koncepta, kustoskog oblikovanja programa i selekcije izvođača, do same realizacije, produkcije, upravljanja logističkim pitanjima i tehnikom, te na koncu promocijom događaja putem različitih alata i medija. Rezultat mentorskog rada bilo je završno dvodnevno događanje - festival Projekt X održan u OKC Palach u Rijeci u okviru kojeg smo ugostili dvadesetak umjetnika ili glazbenih skupina iz cijele Hrvatske te kroz format izložbe prikazali i sve kreativne radove nastale na radionicama. Festival je u dva dana posjetilo više od 1200 posjetitelja.

Projekt X je uspostavio strukturirani model koji je moguće prenositi u bilo koju sredinu gdje se može prilagoditi mogućnosti i potrebama te sredine. Model je vrlo jednostavan i organiziran poput sliva gdje se niz manjih aktivnosti povezuje u glavne struje koje na koncu vode ka stvaranju zajedničkog događaja.

Cilj projekta bilo je uključivanje mladih u proces konstruktivnog i kreativnog izražavanja kroz stvaranje kulturnog programa kojemu su prethodile obrazovne aktivnosti. Projektom smo promovirali kulturno djelovanje i kreativnost kao poželjan oblik ponašanja među mladima što se postiglo prvenstveno aktivnostima vezanim uz održavanje festivala. Projekt X djelovao je kao platforma uključivanja mladih u prostore suvremene kulture i umjetnosti. Kroz brojne obrazovne programe (radionice) potaknuli smo

kreativno i kritičko djelovanje mladih koje je njihovo vrijeme konzumacije sadržaja transformiralo u proizvodnju sadržaja odnosno konstruktivno izražavanje. Važan faktor projekta je interni transfer stečenog znanja na projektu koji će se primjenjivati u buduće produkcije raznih aktera u kulturi.

7. ŽIROSKOP

U studenom 2018. godine započeli smo s provedbom projekta *Žirooskop – Civilno-javno partnerstvo u upravljanju prostorima kulture u Rijeci* čiji je krajnji cilj u rješavanju problema nestabilnosti u korištenju prostornih resursa za aktere nezavisne kulturne scene. Drugim riječima, osmišljavanjem i razvojem modela civilno-javnog partnerstva u upravljanju prostorima Filodrammatice i Palacha, ali i Hrvatskog kulturnog doma na Sušaku koji je krajem 2017. godine postao samostalna kulturna ustanova Grada Rijeke, provedbom ovog projekta bi u konačnici trebalo bi doći do stabilizacije odnosa između aktera nezavisne kulture, javnih ustanova i Grada Rijeke, a time i do uspostavljanja kontinuiteta u lokalnoj kulturnoj produkciji, povećanja interesa javnosti za kulturne aktivnosti i većim uključivanjem građana u njihovu provedbu.

Nositelj projekta *Žirooskop* je Udruga Drugo more, a partneri na projektu su Grad Rijeka, Savez udruga Molekula, Udruga Filmaktiv, Udruga Ri Rock i Udruga Prostor plus. Svi navedeni akteri zajedno sudjeluju u aktivnostima vezanima za jačanje kapaciteta za provedbu civilno-javnog partnerstva i primjeni modela civilno-javnog partnerstva u praksi.

Projekt ukupne vrijednosti 2.416.102,66 kuna financira Europska unija s 2.053.687,26 kuna u okviru Operativnog programa *Učinkoviti ljudski potencijali* iz Europskog socijalnog fonda, i sufinancira Ministarstvo kulture Republike Hrvatske u iznosu od 362.415,40 kuna.

Žirooskop je jedan od 34 odabrana projekta koji su ocijenjeni kao uspješni na natječaju *Kultura u centru - potpora razvoju javno-civilnog partnerstva u kulturi*, koji se provodi u sklopu Operativnog programa *Učinkoviti ljudski potencijali 2014. – 2020.* Provodit će se dvije godine, a iako nije toliko usmjeren prema kulturnim programima koliko prema upravljanju kao pretpostavci kvalitetnih programa, u sklopu *Žirooskopa* je predviđen niz aktivnosti, poput seminara, radionica, studijskih posjeta, itd., te pokretanje internetskog radija zajednice Radio Rože u Omladinskom kulturnom centru Palach.

U radijskoj emisiji *Žirooskop* na Radio Korzu, svakog četvrtka u 12:15 izvještavamo o tijeku provedbe i postignutim koracima u osmišljavanju spomenutih modela, ali i o postojećim programima koji se redovito održavaju u prostorima Filodrammatice, Palacha i Hrvatskog kulturnog doma na Sušaku. Emisije se nakon emitiranja pohranjuju na našem Mixcloud profilu i internetskoj stranici Radija Rože, u čijem se programu i reproduciraju.

U okviru ovog programa, 6. i 7. rujna u Kružnoj ulici i Omladinskom kulturnom centru Palach organizirali smo treće izdanje Sajma 3N – Napusti normalne naprave. Sajam je na jednom mjestu okupio neobične uređaje, često nastale uporabom svakodnevnih predmeta. Kroz interaktivne instalacije, radionice i audio-vizualne izvedbe, događaj je kod posjetitelja nastojao potaknuti malo drugačiji pogled na suvremenu tehnologiju.

Kao i proteklih godina, dvodnevni sajam okupio je domaće i međunarodne izlagače i njihove neobične uređaje. U fokusu ovogodišnjeg sajma bili su uradi-sam glazbeni instrumenti, a među gostima-izlagačima bio je i Yuri Landman, ugledni nizozemski eksperimentator i izumitelj neobičnih instrumenta, na kojima su glazbu proizvodili mnogi svjetski poznati glazbenici, kao što su primjerice gitaristi benda Sonic Youth. Osim što je predstavio brojne svoje izume, Landman je drugog dana Sajma održao i polusatni glazbeni performans.

Na Sajmu su svoje izložke također predstavili umjetnici i uradi-sam entuzijasti Marko Batista, Kristian Benić i Marko Žmak, Gregor Bogdanović i Luka Rodela, Boštjan Čadež, Damir Medved, Borut Savski, Hrvoje Spudić, Ivo Vičić i članovi zagrebačke udruge za promicanje uradi-sam kulture Radiona. Riječki muzej računala Peek&Poke za ovu je priliku ustupio nekoliko svojih predmeta, među kojima je najviše pažnje posjetitelja izazivao teremin, jedan je od najranijih elektronskih instrumenata.

U danima prije i nakon izlagačkog dijela Sajma, u Palachu su se održavale tri radionice. Zagrebački dizajnerski kolektiv Oaza održao je radionicu „Na licu mjesta u budućnosti“, na kojoj su polaznici zamišljati kako bi riječki urbani prostor mogao izgledati u bliskoj budućnosti pod utjecajem destruktivnog djelovanja čovjeka i prirodnih sila. Trodnevna radionica trajala je od 4. do 6. rujna u Palachu, od 10 do 17 sati.

Spomenuti Yuri Landman održao je dvije radionice: polaznici radionice Yuri Föhn Home pretvarali su stari telefon u staromodni mikrofoni koji običan glas pretvara u „radijski“. Radionica se održala u ponedjeljak 9. rujna, od 17 sati. Druga njegova radionica naziva „Izradite vlastitu električnu kalimbu“ bila je na rasporedu u utorak 10. rujna, i na njoj su polaznici izrađivali električnu verziju afričkog instrumenta kalimbe, poznatog kao „palčani klavir“. Sudjelovanje na radionicama bilo je besplatno, a prijave smo prikupljali putem e-maila.

8. DOPOLAVORO

Programski pravac *Dopolavoro* projekta *Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture* bavi se novim oblicima rada koji nisu postojali ili nisu bili rašireni do prije desetak godina. Narav rada neprestano se mijenja pod utjecajem novih tehnologija. Teme povezane s radom podrazumijevaju i teme povezane sa stanjem ne-rada, slobodnog vremena i ljenčarenja, a obrađuju se u suradnji s međunarodnim umjetnicima iz područja vizualnih, izvedbenih i novomedijskih umjetnosti.

U fokusu programa *Dopolavoro* su tehnologija, koja oblikuje čovjekova zanimanja i način obavljanja rada, te društveni odnosi koji se preslikavaju na svijet rada i na samu tehnologiju. Osnovne teme kojima se bavi program *Dopolavoro* su automatizacija kreativnog rada i novi oblici rada koji iscrpljuju prirodne resurse na zemlji, a donosi i pogled na legalno rubne načine organizacije rada. Teme kojima se *Dopolavoro* bavi su europske teme, jer dotiču budućnost stanovništva cijelog kontinenta, ali i svijeta.

U 2019. godini nastavili smo raditi na pripremi programa i koordinaciji međunarodnih umjetničkih koprodukcija koje se bave budućnošću rada, surađujući s umjetnicima Milijanom Babić, Igorom Eškinjom, Nemanjom Cvijanovićem, Dubravkom Ugrešić, skupinom !Mediengruppe Bitnik, Sašom Sedlačekom, Sanelom Jahić, Silviom Lorussom, Jennifer Lyn Morone, skupinom BADco., Tomoko Momiyama, Marcellom Marsom, Tomislavom Medakom i Valerijom Graziano, te skupinom Global Port Authority.

U okviru ovog dijela programa održane su dvije radionice reciklaže i jednostavne elektronike u suradnji sa zagrebačkom organizacijom Radiona.org.

Dvodnevni program "Elektro furda - second hand minimalizam" činile su radionice izrade predmeta od odbačenih materijala i oživljavanja pokvarenih kućanskih uređaja. Besplatne radionice namijenjene građanima svih uzrasta i kompetencija, održale su se u subotu 18. svibnja na zametskom Trgu riječkih olimpijaca i u nedjelju 19. svibnja na platou iznad Ulice Save Jugo Bujkove na Škurinjama, uz podršku inicijative Škurinjski susjedi, Mjesnog odbora Škurinje i tvrtke Rijeka sport. Voditelji radionica bili su Deborah Hustić, Goran Mahovlić, Paula Bučar i Damir Prizmić. Za sudjelovanje nije bila potrebna prijava i svi su se svojim dolaskom mogli slobodno priključiti jednoj ili više radionica. Na radionici „Svestrane boce“, sudionici su oblikovali različite praktične ili zabavne objekte od plastičnih boca, otkrivajući time čitav svijet novih mogućnosti predmeta kojeg svakodnevno koristimo i odbacujemo. Polaznici radionice „Theremin Postcard“ izrađivali su razglednice koje aktivacijom foto-senzora proizvode zvuk, dok su na radionici „3D printanje olovkom“ naučili koristiti olovku koja printa dvodimenzionalne i trodimenzionalne objekte, poput bedževa, okvira za naočale i sl. Na radionicu „Popravi svoju elektro škatulju!“ građani su mogli donijeti svoje neispravne uređaje – od računala, preko radija i sintesajzera do mlinca za kavu – i konačno ih dovesti u red kvalitetnim popravkom. Voditelji radionice su pritom imali savjetodavnu ulogu, što znači da su polaznici uz stručno vodstvo sami popravljali svoje uređaje.

Isti su voditelji također vodili dvodnevni program radionica pod nazivom "Workshop(ologija)" u Omladinskom kulturnom centru Palach 5. i 6. prosinca. Edukativni program bavio se načinima korištenja različitih materijala i jednostavnih elektroničkih sklopova za stvaranje kreativnih uradi-sam rješenja. Polaznici radionica istraživali su mogućnosti oblikovanja papira, optičkih iluzija i minimalističke elektronike, i savladavali strah od otvaranja elektroničkih uređaja i zagledavanja u utrobu mašine. Na radionici *Eksplzivna knjiga*, polaznici su izrađivali interaktivnu džepnu knjižicu koja može služiti kao bilježnica, čestitka ili blok za crtanje. Prilikom otvaranja, interaktivna kvadratna knjižica transformira se i „eksplozira“ u niz kvadratnih i trokutastih stranica prikladnih za zapisivanje, crtanje i lijepljenje poruka i fotografija. Polaznici radionice *Elektronička bića* izrađivali su neobične robotičke likove od elektronike, koji se kreću, crtaju, svijetle ili proizvode različite zvukove. Uz učenje osnova elektronike, cilj radionice bio je poticanje minimalističkog pristupa i ponovnog korištenja odbačenih komponenti u svrhu što manjeg stvaranja elektroničkog otpada. Radionica *Analogni GIFovi* naučila je polaznike izrađivati vlastite pokretne slike, analogne animirane GIF-ove i apstraktne optičke uratke, i upoznala ih s

neobičnom optičkim kinetičkim medijem zvanim *kinegram*. Konačno, radionica *Hardware Freedom* zamišljena je kao otvoreni laboratorij elektronike, na koju su polaznici mogli donijeti svoje elektroničke uređaje koje žele hakirati i transformirati ih u još neobičnije kreativne naprave: igračke, radio prijemnike, gramofone, monitore, klavijature, zvučnike, pojačala, kamere, igrače konzole, dijelove računala, itd. Uz stručno vodstvo i savjete, na raspolaganju im je bila sva potrebna oprema i dodatni materijali.

U Filodrammatici se 19. i 20. lipnja održala radionica pisanja priča o budućnosti rada i posla kao dio umjetničkog rada "Shema stvari" američke umjetnice Jennifer Lyn Morone. Polaznici radionice koristili su alate i tehnike oblikovanja priče, izgradnje svijeta i spekulativne fikcije u svrhu stvaranja scenarija o tome kako bi mogao izgledati poželjni post-radnički svijet. Pritom cilj nije bio u zamišljanju distopija, utopija ili dalekih budućnosti, već svijeta u kojem bismo željeli živjeti, a da je moguće već danas. Sudionici su zajedno identificirali suvremene društvene probleme i razmišljali o načinima njihovog nadvladavanja, a samostalno su zamišljali i razvijali nacрте svojih priča. Nacрте su potom razmijenili i odlučili hoće li nastaviti raditi sami ili kao grupa u njihovom dovršavanju. Polaznici su također bili pozvani da i nakon završetka radionice nastave razvijati svoje likove i radnje, s mogućnošću da postanu dio većeg suradničkog projekta u kojem bi se njihove zamisli uključile u video rad, koji će biti prikazan u okviru programskog pravca Dopolavoro projekta Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture. Ista je umjetnica krajem godine ponovno došla u Rijeku tražiti prostore i suradnike za snimanje spomenutog videorada.

U okviru programa Piratska skrb, koji vode Marcel Mars, Tomislav Medak i Valeria Graziano, održana su tri susreta čitalačke grupe u Omladinskom kulturnom centru Palach, na kojima se raspravljalo o temama i tekstovima koji se tiču praksi "piratske skrbi". Isti je program krajem studenog okupio međunarodnu skupinu aktera (Laura Benitez Valero, Emina Bužinkić, Rasmus Fleischer, Maddalena Fragnito, Mary Maggic, Iva Marčetić, Power Makes Us Sick (PMS), Zoe Romano, Ivory Tuesday i Ana Vilenica) koji se bave različitim praksama "piratske skrbi", s ciljem kreiranja kolektivnog online silabusa koji će dokumentirati te prakse i ponuditi resurse za prijenos znanja kroz procese radikalne pedagogije. Njihov je silabus u nastajanju bio predstavljen na javnom okruglom stolu u Filodrammatici.

"Pirate care" je transnacionalni projekt i mreža praktičara, aktivista i istraživača koji se protive kriminalizaciji solidarnosti i rade na izgradnji zajedničkih sustava skrbi.

"Pirate care" (u prijevodu "piratska skrb") kao pojam odnosi se na dva istaknuta procesa u današnjici. Osnovna prava i sustavi skrbi koji su svojedobno smatrani temeljem društvenog života uslijed komercijalizacije socijalnih usluga i povratka konzervativizma sve više bivaju gurnuti prema ilegalnosti. Ali, protiv te nametnute ilegalnosti i urušavanja socijalnih sustava, pojavljuju se tehnologijama potpomognute kolektivne prakse skrbi koje iz neposluha i solidarno nadomještaju ono što je uskraćeno onima kojima kritično treba podrška u društvima i izvan njih.

U sklopu programa Terra Effluviens kustosa Nikole Bojića, u Filodrammatici je u studenom održan trodnevni seminar koji je okupio mrežu lokalnih i međunarodnih istraživača (arhitekata, dizajnera, filozofa, biologa), uključenih u trodnevni program terenskih istraživanja, dizajnerskih spekulacija i teorijskih diskusija: Gediminas Urbonas (MIT, Cambridge), Armina Pilav (University of Sheffield), Martin Guinard (ZKM, Karlsruhe), Miro Roman (ETH, Zurich), Merve Bedir (Hong Kong University), Ivica Mitrović (Sveučilište u Splitu), Donato Ricci (SciencesPo, Paris), Louise Carver (Lancaster University), Gary Zhexi Zhang, Jamie Allen (FHNW, Basel), Idis Turato (Sveučilište u Zagrebu), Ida Križaj Leko (Delta Lab, Rijeka), Damir Prizmić (Radiona Makerspace, Zagreb), Damir Gamulin (000, Zagreb), Željka Modrić Surina i Boštjan Surina (Prirodoslovni muzej Rijeka).

Projekt Terra Effluviens se temelji na rijetkom arhivskom materijalu – istraživanju *Sistematizacija fenomena čovjekove sredine* iz 1971. godine. Objavljena u Jugoslaviji usred hladnoratovske napetosti, rastuće brige za okoliš i raznih tehno-futurističkih predviđanja, ova studija predstavlja jedinstven slučaj. Radi se o složenoj viziji globalne budućnosti, razrađenoj kao skup ekosistemskih modela, vizualno

predstavljenih kroz seriju spektakularnih dijagrama koji pružaju uvid u isprepletenost ljudskih, tehnoloških i prirodnih sustava. Studija je vizualni *tour de force*, sofisticirani „diskurzivni uređaj“ koji nadilazi logiku kibernetičkih povratnih petlji i izaziva linearnost vremena, fleksibilnost prostornih skala i djelovanje subjekta u eri nepovratne ekološke krize. Pa ipak, taj „uređaj“ do današnjih dana nikada nije korišten. Za razliku od njezinih utjecajnih suvremenika kao što su *Granice rasta* ili *Hipoteza o Geji*, uslijed turbulentnih povijesnih okolnosti tek je nekoliko tiskanih primjeraka studije ostalo zaboravljeno u arhivima.

Gotovo pedeset godina kasnije, projekt Terra Effluviens vraća dijagrame u život, i to na vrlo specifičnom mjesto – u grad Rijeku – što nije nikakva slučajnost. Sa svojim morskim i riječnim ekološkim sustavima, umreženima gustom industrijskom i logističkom infrastrukturom, studija je analizirala Rijeku kao ekosustav u svrhu zamišljanja moguće ekološke budućnosti. Riječ „rijeka“ se u ovom slučaju ne razumijeva isključivo kao vodotok, već i kao tijek međuzavisnih ljudskih i prirodnih sustava koji gradu daju život. Drugim riječima, Rijeka je jedan oblik *terrae effluviens*, grad u trajnom tekućem stanju, u kojem se razne struje pročišćavaju kroz tlo, zemlju i teritorij, ugrađujući ideje biološkog, ekonomskog i političkog u čvrsti uzorak našeg trenutnog planetarnog stanja.

Povezujući dijagrame iz arhivskog materijala sa *site-specific* teorijskim, umjetničkim i dizajnerskim istraživanjem, radionica cilja prema proučavanju prostornosti, materijalnosti i istinskih političkih kapaciteta našeg odnosa prema Antropocenu. Projekt traga za načinima prihvaćanja radikalne neizvjesnosti i pregovara o novim savezima između organske i neorganske materije, geoloških, tehnoloških i društvenih oblasti, naše i drugih vrsta.

Za vrijeme tri dana trajanja, seminar je bio organiziran oko tri međupovezane tematske linije:

Prvi dan: Sustavi – uranja u suvremene, ali također još neviđene arhivske materijale iz šezdesetih i sedamdesetih, baveći se predviđanjem budućnosti, kibernetikom, teorijama sustava i promišljanjem o ekosustavima. Programska linija nastoji u dijagrame prenijeti teorijski teren za emocionalno povezivanje s trenutnim planetarnim stanjem.

Drugi dan: Tokovi – rezonira s Rijekom (*rijekom*) kao prožimajućim ambijentom za raspravu o nizu slučajeva gdje rijeke nose tokove nastajućih društvenih, tehno-industrijskih i hiper-projektiranih okoliša, svojstvenih posthumanističkoj ideji prirode.

Treći dan: Vrste – premješta se sa šireg teritorijalnog polja rijeka i obala, na materijalno polje ljudskih / ne-ljudskih / više-nego-ljudskih razmjena. Programska linija nastoji pokrenuti pitanja, ali i predložiti scenarije u kojima budući oblici okolišne pravde mogu proizaći samo iz bezgraničnog međudjelovanja različitih vrsta.

9. CREATE TO CONNECT -> CREATE TO IMPACT

Create to Connect -> Create to Impact (CtC -> Ctl) je nastavak projekta Create to Connect (CtC) koji je 2013. godine pokrenulo deset europskih kulturnih organizacija (i tri suradničke organizacije) iz područja izvedbenih umjetnosti u svrhu stvaranja snažnih i dugotrajnih veza među umjetnicima, kulturnim radnicima, istraživačima i publikom. Projekt traga za novim produkcijskim modelima koji će na nove i inovativne načine poticati publiku na sudjelovanje, i stvarati nove javne prostore za dijalog i participaciju. S pet novih partnera i jednom suradničkom organizacijom, fokus je sada pomaknut s izgradnje publike na stvaranje utjecaja – na značaj i vrijednost koje naš rad može proizvesti u smislu promjene, inovacije, osnaživanja i emancipacije.

Glavne aktivnosti projekta CtC -> Ctl usmjerene su na umjetničko stvaralaštvo: Space to Connect kroz upotrebu umjetničkih alata stremi prema promjeni korištenja prostora, unutar i izvan kazališta; Create to Connect je (ko)produkcijska linija koja nastoji primijeniti nove modele kolektiviteta na procese produkcije; Adapt to Connect želi prilagoditi zajednički rad partnera specifičnim lokalnim kontekstima, dok Working Encounters povezuje umjetnike, kulturne radnike, istraživače i studente u razmjeni znanja i ideja o pojmu „ljudi“.

U okviru ovog projekta, u 2019. je godini nastala produkcija autorske predstave „Događaj koji mijenja sve“ riječkih autorica Nataše Antulov i Aleksandre Stojaković Olenjuk, koja je bila prikazana u sklopu desetog Zoom festivala izvedbenih umjetnosti. Održana u Mjesnom odboru Kozala, predstava se bavi percepcijom vremena i događaja te pitanjem može li kazališna izvedba biti sistem u kojem se vrijeme materijalizira na drugačiji način od onog kakvim ga možemo prepoznati u svakodnevici, postavljena je izložba koja, na neki način, ima veze s lokacijom održavanja predstave. Uz fotografije na kojima su motivi Hitler i D' Annunzio, postavljena je i preslika dijelova »Fašističke kulture« Giuseppea Steinera. Tu se, između ostalog spominje i pojam „dopolavoro“ - u vrijeme Mussolinija *Nedjeljni odmor* kojim se propisuje kako će radnici upotrijebiti slobodno vrijeme.

Uzimajući u obzir ritam, cezuru, dosadu, lijenost, akceleraciju, pražnjenje i punjenje sadržaja, spekulaciju i projekciju, jezik, umnažanje i brisanje slika, predstava se pita što je to što čini vrijeme kazališne izvedbe i kako se ono može razlikovati od onoga kakvim ga određuje vrijeme naših društvenih konvencija.

U predstavi su osim autorica sudjelovali glumci i glumice: Jelena Lopatić, Nebojša Zelić, Ana Marija Brđanović i Edi Ćelić.

10. LUXFLUX

Kroz 2017. i 2018. godinu, 42 europska Goethe-Instituta zajedno s lokalnim partnerima radila su na temi prostora slobode, u okviru projekta *Freiraum*. Rijeka i Luxembourg ždrijebom su odabrani kao tandem koji propituje slobodu i zajedno su razvili projekt *Luxflux* koji se bavi dvjema dimenzijama navedene teme: Luxembourg propituje javni prostor kao prostor slobode, a Rijeka se pita mogu li se individualne slobode garantirati u našem društvu. Program Luxflux zajednički provode Institut Pierre Werner, Sveučilište u Luksemburgu, Luksemburški centar za arhitekturu (LUCA), Goethe-Institut Kroatien i Drugo more.

Nakon što su je predstavili u Galeriji Filodrammatica u studenom 2018. godine, dizajnerski dvojac Leo Kirinčić i Maša Poljanec predstavili su instalaciju *Studiju slučaja Crvene i Plave* u LUCA – Luxembourg Center for Architecture u Luksemburgu. Instalacija polazi od zaključaka radionice o slobodi prostora održane na Sveučilištu Luxembourg pod vodstvom dr. Katrin Becker, vezana za Rijeku i za temu uzima jedan specifični arhitektonski projekt socijalističke stambene gradnje, koja je redovito nastojala stvarati mjesta na kojima bi se stanari mogli susretati i graditi zajednicu.

Radi se o projektu Crvene i Plave zgrade, koje su u Rijeci izgrađene 1978. godine. Njihov arhitekt Ninoslav Kučan želio je stvoriti kompleks koji će ispuniti osnovne potrebe njegovih stanara, isplaniravši promenade u sredini svakog kompleksa, u kojoj bi se nalazili dućani, vrtić, barovi i druga mjesta susreta. No, ideje se u arhitekturi samo ponekad ostvare prema planu, ponekad se u potpunosti odbacuju, ili se, kao u većini slučajeva, ostvaruju samo djelomično.

Stanari Plave zgrade su u međuvremenu podigli pregradne zidova unutar kompleksa, čime je stvoreno nekoliko zgrada koje povezuju samo elementi gradnje, ali ne i društvene veze, što je uništilo prvotnu ideju komunalnog i javnog prostora. S druge strane, stanari Crvene zgrade nisu intervenirali na jednak način i još uvijek imaju promenade, kao prostor koji također ne funkcionira onako kako je originalno zamišljen, no u kojem se i dalje odvija barem nekakav život.

Studija slučaja Plave i Crvene temelji se na komparativnoj analizi ta dva kompleksa, s namjerom da se dozna zašto su se donosile određene odluke i kako su se te odluke odrazile na živote trenutnih stanara. Istraživači su željeli dokučiti na koji način organizacija prostora utječe na organizaciju društva, i obratno. Pritom ih je zanimalo koliko je, ako je uopće, naša sloboda povezana s prostorom u kojem provodimo većinu života. Rezultati istraživanja su pretočeni u instalaciju koja daje uvid u osobiti društveni kontekst i zaista originalnu ideju Crvene i Plave zgrade, u priče samih stanara i u spekulativne scenarije budućih načina korištenja promenade.

Izložba je bila otvorena od 30. ožujka do 26. travnja.

FINANCIJSKI IZVJEŠTAJ

Prihodi

Donator	Iznos
Zaklada Kulturanova, institucionalna podrška	100000
Zaklada Kulturanova, Idu dani	36000
Grad Rijeka, sufinanciranje programa	216400
Ministarstvo kulture, sufinanciranje programa	160000
Ministarstvo kulture, sufinanciranje EU programa	41000
Europska prijestolnica kulture, Dopolavoro	3315000
Goethe Institut Hrvatska	31500
Ured za udruge Vlade RH, sufinanciranje EU programa	164560
Europska komisija, Creative Europe, State Machines	126786
Europska komisija, Creative Europe, Create to Connect	149000
Europska komisija, Creative Europe, Corners	95114
ESF, Projekt X	311252
ESF, Žirooskop	560336
Ukupno	5306948

Rashodi

Program	Iznos
Redovno funkcioniranje (plaće, uredski troškovi, režije...)	816200
Galerija DM	106414
Refleks	66536
Zoom	206067
Moje, tvoje, naše	134124
Freiraum	41444
Projekt X	307895
Žirooskop	841144
State Machines	36211
Create to Connect	77047
Europska prijestolnica kulture, Dopolavoro	2520136
Knowledge Alliances	12645
Ostalo	30154
Ukupno	5196017

Neurošena sredstva u iznosu od 110.931 kn prebačena su u 2020. godinu.